

ŞÜPHELİ VE SANIĞA HAKLARININ AÇIKLANMAMASI, DURUŞ- MALARIN YAKIN SAATLERE PLANLANMASI VE KARARIN ÖNCEDEN HAZIRLANMASI UYGULAMALARININ ADİL YARGILANMA HAKKI ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ

Arş. Gör. Kaan POLAT*

Öz

5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu, adil bir yargılamanın yürütülmesi maksadıyla bazı düzenlemelere yer vermiştir. Ancak uygulamada iş yükünün fazla olması nedeniyle Ceza Muhakemesi Kanunu'nda yer alan bu düzenlemeler göz ardı edilmekte veya dikkate alınmakla birlikte tam manasıyla tatbik edilmesi güç hâle gelmektedir. Söz gelimi; şüpheli veya sanığa sahip olduğu hakların kendilerine bildirilmemesi veya bildirilmekle birlikte bunun soyut kalıp açıklanmaması, duruşmaların birbirlerine yakın saatlere planlanması ve dolayısıyla sanık açısından zaman baskısının meydana gelmesi, hâkimin duruşma tarihinden önceki bir zaman diliminde karar metnini hazırlaması ve yapılacak olan son duruşmada söylenenleri dikkate almadan önceden hazırlamış olduğu metni *kopyala-*

* Arş. Gör. İnönü Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Hukuk Bilimleri Ana Bilim Dalı Malatya, Türkiye | Research Assistant. Inonu University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Political Science and Public Administration, Department of Legal Sciences, Malatya, Türkiye.

✉ kaan.polat@inonu.edu.tr • ORCID 0000-0001-7866-8789.

✎ **Atıf Şekli | Cite As:** POLAT, Kaan: “Şüpheli ve Sanığa Haklarının Açıklanmaması, Duruşmaların Yakın Saatlere Planlanması ve Kararın Önceden Hazırlanması Uygulamalarının Adil Yargılanma Hakkı Çerçevesinde Değerlendirilmesi”, SÜHFD, C. 33, S. 4, 2025, s. 2679-2733.

✎ **İntihal | Plagiarism:** Bu makale intihal programında taranmış ve en az iki hakem incelemesinden geçmiştir. | This article has been scanned via a plagiarism software and reviewed by at least two referees.

✎ Bu eser Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır. | This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

yapıştır yapmak suretiyle karar olarak yazması uygulamada yaşanan sorunlardan bazılarıdır. Çalışmamızda bu sorunların adil yargılanma hakkı çerçevesinde ele alınıp alınamayacağı, ele alınması hâlinde bunların adil yargılanma hakkına aykırı olup olmayacağı ayrı ayrı başlıklandırılmış ve değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler

- Hakların Bildirilmesi • Hakların Açıklanması • Duruşma Saatinin Belirlenmesi
- Kararın Önceden Hazırlanması • Adil Yargılanma Hakkı

THE EVALUATION OF THE FAILURE TO INFORM THE SUSPECT AND THE DEFENDANT OF THEIR RIGHTS, THE SCHEDULING OF HEARINGS AT CLOSE INTERVALS, AND THE ADVANCE PREPARATION OF THE JUDGMENT WITHIN THE FRAMEWORK OF THE RIGHT TO A FAIR TRIAL

Abstract

The Code of Criminal Procedure No. 5271 has included some regulations in order to ensure a fair trial. However, in practice, due to the high workload, some of the regulations in the Code of Criminal Procedure are ignored or, although taken into consideration, are not fully implemented. For example, issues encountered in practice include the failure to inform the suspect or the defendant of their rights, or if informed, the explanation remaining unclear; scheduling hearings at closely spaced times thereby creating time pressure on the defendant; the judge preparing the judgment text prior to the hearing date and, during the final hearing, copying and pasting the pre-prepared text as the verdict without considering what is said at the hearing. In our study, whether these problems can be addressed within the framework of the right to a fair trial and, if so, whether they violate that right have been separately titled and assessed.

Keywords

- Notification of Rights • Explanation of Rights • Scheduling of the Hearing
- Preparation • Rights to a Fair Trial

GİRİŞ

Ceza hukuku bakımından adil yargılanma hakkı; İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi (İHAS), Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi, Anayasa (Any) ve Ceza Muhakemesi Kanunu (CMK) gibi hukuki metinlerde düzenlenen ve suç işlediği iddia edilen kişinin yargılanma sürecinde göz önünde bulundurulması gereken en önemli haklardan biridir. Yargılanan fail sıradan bir kişi olsa da Türk milleti adına karar veren ve daha güçlü bir konumda bulunan hâkimin, maddi gerçeğe ulaşma

amacı gerekçe gösterilerek keyfî biçimde hareket etmesi mümkün olmamalıdır. Zira kişinin temel hak ve hürriyetlerine en ciddi müdahalede bulunan alanın ceza hukuku olması ve yapılan yargılama sonucundan sanığın hapis cezasına mahkûm edilebilmesi, ceza muhakemesi sürecinin oldukça dikkatli yürütülmesi gereğine sebep olmuştur. Bu bağlamda ceza hukuku yargılaması, sıkı kurallara tabi olan ve önceden öngörülmesi mümkün olan bir süreçtir. Buna binaen ceza tehdidi altında olan şüpheli veya sanığa tanınan en önemli haklardan biri olan adil yargılanma hakkı, içinde birden çok hakkı barındıran ve zayıf konumda bulunan kişinin haklarını güvence altına alan temel bir haktır.

Yaşayan, değişen ve gelişen bir kurallar bütünü olan hukuku sadece teorik meseleler değil, pratik olgular da ilgilendirmektedir. Bir başka ifadeyle hukukun gelişimi için sadece teorik tartışmalar yapmak ve bu tartışmaların temelini uygulamadan soyutlamak doğru bir yaklaşım değildir. Dolayısıyla teorik olarak tartışılmayan fakat uygulamada yaşanan bazı sorunların da kaleme alınması gerekmektedir. Çalışmamız kapsamında da uygulamada sıklıkla yaşanan şu üç durum, adil yargılanma hakkı çerçevesinde nasıl değerlendirilmesi gerektiği ve bunların adil yargılanma hakkının ihlali niteliğinde olup olmadığı incelenecektir:

Birincisi, Ceza Muhakemesi Kanunu ve ilgili düzenlemelerde yer alan hakların şüpheli veya sanığa açıklanmaması; ikincisi, dava duruşmalarının birbirine çok yakın ve hatta bazı durumlarda aynı saatlerde planlanması ve bunun sonucunda sanıkların uzun bir süre adliyede bekletilmesi; üçüncüsü karar duruşmasındaki deliller ve sanığın son sözü dikkate alınmaksızın hâkimin karar metnini önceden hazırlaması ve karar duruşmasında bu karar metnini *kopyala-yapıştır* yapmak suretiyle hüküm olarak göstermesi.

Esasında yukarıda yer alan üç durum, yargının iş yüküyle doğru- dan ilişkilidir. Zira yoğun bir iş yükü altında olan hâkimler, mümkün olduğu kadar ivedi bir şekilde duruşmayı sonlandırmak ve dosyayı nihayete kavuşturmak istemektedir. Fakat yargıda var olan iş yükünün bu tarz uygulamalara neden olmasının adil yargılanma hakkı çerçevesinde değerlendirilmesi ehemmiyet teşkil eder. Zira adil yargılanma hakkının bünyesinde hakkaniyetli bir yargılama düşüncesi yatar. Hakkaniyetli bir yargılamanın nasıl yapılması gerektiği de bir diğer tartışma konusudur.

Toplam beş başlıktan oluşan çalışmamızda öncelikle adil yargılanma hakkının ne olduğu genel bir çerçeve üzerinden açıklanacak, akabinde yargının iş yükünün ne olduğu kısaca yer alacak, nihayetinde ise

yukarıda yer alan üç uygulamanın adil yargılanma hakkının ihlali niteliğinde olup olmadığı değerlendirilecektir.

I. ADİL YARGILANMA HAKKI

İkinci Dünya Savaşı, insan haklarının günümüzde yoğun bir şekilde ele alınması ve geliştirilmesi için çaba sarf edilmesi açısından büyük önem arz etmektedir. Zira o dönem gücü elinde bulunduran iktidar, dilediği şekilde hareket etmiş ve herhangi bir sınırlamayla muhatap olmamıştır. Dolayısıyla İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra insan haklarının uluslararası anlamda bir teminata bağlanması suretiyle bu tehlikenin önlenmesi ihtiyacı hasıl olmuştur.¹ Adil yargılanma hakkı dâhil olmak üzere uluslararası belgelerde insan haklarının yer alması, uluslararası bir mahkeme ve anayasa mahkemelerinin kurulması; insan haklarının gelişimi ve etkin bir korumanın sağlanması için önemli adımlar olmuştur.² “*Adil Yargılama*” anlamına gelen “*Fair Trial*” kelimesinin kökeninin 1215 Magna Carta'ya kadar uzandığı kabul edilir.³ Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilen 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nde açıkça yer alan adil yargılanma hakkı; tarafsız ve bağımsız bir mahkeme, suçsuzluk karinesi ve yargılama öncesi teminatlar düşüncesi çerçevesinde şekillenmiştir.⁴ Her ne kadar bu düzenleme, insan hakları açısından önemli bir gelişme olsa da teminattan yoksun, bağlayıcılığı olmayan ve sadece manevi bakımdan bir rehber niteliğindedir.⁵ İnsan haklarının temel alınacağı ve uluslararası anlamda bağlayıcılığı olan bir metnin hazırlanması ise 4 Kasım 1950'de meydana gelmiştir. Günümüzde İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi olarak bilinen ancak o tarihte Avrupa İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetlerini Korumaya dair Sözleşme olarak nitelendirilen ve Avrupa

¹ **ARIK**, Kemal Fikret: “İnsan Haklarının Milletlerarası Korunması (Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde) (Milletlerarası Korunma)”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, C. 15, S. 4, 1960, s. 116; **HARRİS**, David: “The Right to a Fair Trial in Criminal Proceedings as a Human Right”, The International and Comparative Law Quarterly, C. 16, S. 2, 1967, s. 378.

² **KİLİNÇ**, Bahadır: “A Trial to understand the Concept of Fair Trial”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S. 35, 2016, s. 316.

³ **PEKCANİTEZ**, Hakan: “Medeni Yargıda Adil Yargılama”, İzmir Barosu Dergisi, S. 2, 1997, s. 36; **POWELL**, Lewis Franklin: “The Right to a Fair Trial”, American Bar Association Journal, C. 51, S. 6, 1965, s. 534.

⁴ **KARAKEHYA**, Hakan, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. Maddesi (Adil Yargılanma Hakkı) Bağlamında Ceza Muhakemesinde Duruşma (Duruşma), 1. Baskı, Ankara 2008, s. 119.

⁵ **ARIK**, Kemal Fikret: “Türk Hâkimi ve İnsan Hakları Sözleşmesi (İnsan Hakları Sözleşmesi)”, Adalet Dergisi, C. 53, S. 2, 1962, s. 109.

Konseyi bünyesinde hazırlanan bu sözleşme, 4 Kasım 1950’de imzalanmış ve Türkiye Cumhuriyeti açısından 6366 sayılı İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Koruma Sözleşmesi ve Buna Ek Protokolün Tasdiki Hakkında Kanun’un 1. maddesi uyarınca yürürlüğe girmiştir.⁶ İnsan Hakları Evrensel Bildirisi’nin 10. maddesinin genişletilmesi suretiyle hazırlanan İHAS m. 67, adil yargılanma hakkı çerçevesinde hukuk ve ceza davalarının işleyiş sürecine ilişkin oldukça önemli düzenlemelere yer vermiştir.⁸ Any m.90/f.5/c.1’de yer alan “*Usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası andlaşmalar kanun hükmündedir.*” düzenlemesi, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi’nin kanun hükmünde olduğuna işaret etmiştir. Dolayısıyla hâkim, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi hükümlerini tıpkı bir Türk kanunu tatbik eder gibi tatbik etme mecburiyetindedir.⁹

Öncelikle adil yargılanma hakkı bakımından önem arz eden husus, ulaşılan sonuçtan ziyade bu sonuca ulaşılırken izlenen süreçtir. Bir başka ifadeyle içerik olarak adalete uygun bir karar verilip verilmediği değil, adil bir kararın verilebilmesi için gerekli koşulların sağlanıp sağlanmadığına odaklanılması gerekir.¹⁰ Dolayısıyla adil yargılanma hakkı, özellikle yargılama sürecinin işleyişini şekillendiren ve adil bir karara varılabilmesi için dikkat edilmesi gereken kuralları içeren bir hak olarak karşımıza çıkar. Adil yargılanma hakkının varoluş sebebi, hatalı bir mahkûmiyet olasılığını en aza indirmektir. Bu bakımdan suçlu olanları mahkûm etmek ile suçsuz olanları mahkûm etmemek için her ne kadar kusursuz bir yargılamanın yürütülmesi mümkün olmasa da en azından adil bir yargılamanın yürütülmesi beklenir ve gerekir.¹¹

⁶ **GÖZÜBÜYÜK**, Abdullah Pulat: “Avrupa İnsan Hakları Divanı”, Adalet Dergisi, C. 53, S. 3-4, 1962, s. 241; Madde 1: “*Hükümetimizce 4 Kasım 1950 tarihinde Roma’da imzalanmış olan İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Koruma Sözleşmesi» tasdik edilmiştir.*” https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanunbmmc036/kanuntbmmc036/kanuntbmmc03606366.pdf (E.T. 05.03.2025).

⁷ **SIRMA**, Özge: “Ceza Muhakemesi Hukukunda Adil Yargılanma Hakkı”, İstanbul Kültür Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 7, S. 1, 2008, s. 95.

⁸ **ARIK**, Milletlerarası Korunma, s. 121.

⁹ **ARIK**, İnsan Hakları Sözleşmesi, s. 110.

¹⁰ **KOÇ**, Coşkun: “Adil Yargılanma Hakkının Bir Unsuru Olarak Sanığın Duruşmada Hazır Bulunma Hakkı”, Antalya Bilim Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 9, S. 18, 2021, s. 409.

¹¹ **BOGGS**, Danny Julian: “The Right to a Fair Trial”, The University of Chicago Legal Forum, C. 1998, S. 1, 1998, s. 4.

Adil yargılanma hakkı, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'nde yer alan en önemli düzenlemelerden biridir.¹² Zira adil bir yargılama süreci olmadan suç işlediği iddia edilen sanık hakkında hüküm kurulması, adalete ve maddi gerçeğin ulaşılmasına hizmet etmeyecektir. Dolayısıyla denebilir ki adil yargılama, yargılamanın özüdür. Adil yargılamasız bir yargılama, ön yargıyla kurulan hükmün şekle uydurulması sürecidir. İnsan Hakları Avrupa Mahkemesine (İHAM'a) yapılan başvurulardan 2024 yılında karar verilen 1102 dosyadan 485'i İHAS m. 6'da düzenlenen adil yargılanma hakkına ilişkindir.¹³ Bir başka ifadeyle 2024 yılında verilen kararların %44,01'i adil yargılanma hakkını konu edinmiştir. Dolayısıyla İHAM'a tabi olan ülkelerde istatistiksel olarak en çok ihlalin meydana geldiğinin iddia edildiği hak, adil yargılanma hakkıdır.

İHAM, adil yargılanma hakkının önemini şu şekilde ifade etmiştir: *"Adaletin adil bir şekilde icra edilmesi hakkı, demokratik toplumda o kadar önemli bir yere sahiptir ki menfaat uğruna feda edilemez."*¹⁴ ve *"Demokratik bir toplumda, adaletin adil bir şekilde yerine getirilmesi hakkı o kadar mühim bir yere sahiptir ki m.6/f.1'in kısıtlayıcı bir şekilde yorumlanması bu hükmün amacına ve hedefine uygun olmayacaktır."*¹⁵ Böylelikle İHAM, İHAS m.6'yı diğer maddelere göre farklı bir konuma koyduğunu kabul etmek mümkündür. Zira diğer hakların ihlal edilip edilmediğinin tespiti de adil yargılanma hakkının varlığına bağlıdır.

Adil yargılanma hakkı,¹⁶ her bireyin adil bir yargılama süreci geçirebilmesi için güvence altına alınması zorunlu olan bir haktır. İHAS m. 6,

¹² İHAS m. 6'ın İHAS'ın en önemli düzenlemesi olduğuna yönelik görüş için bkz. **TELEKİ**, Cristina, Due Process and Fair Trial in EU Competition Law, 1. Baskı, Leiden 2021, s. 93. Yazar; yaşam hakkı, işkence yasağı, kölelik yasağı gibi hakların da çok önemli olduğu vurgular. Fakat adil yargılanma hakkı olmadan bu hakların uygulamada pek bir karşılığı olmadığını ileri sürer. Adil yargılanma hakkı olmadan diğer haklardan söz edilmesi, bunların sadece soyut olarak varlığını gösterecektir. Dolayısıyla adil yargılanmanın olduğu bir yerde, diğer hakların ihlal edilmesi hâlinde bunun karşılığında giderim imkânlarının sağlanmasını temin edecektir.

¹³ <https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/annual-report-2024-eng> (Erişim Tarihi: 11.03.2025).

¹⁴ *"The right to the fair administration of justice holds so prominent a place in a democratic society that it cannot be sacrificed for the sake of expedience."* İHAM Ramanauskas/Litvanya 74420/01-05.02.2008 § 53 (<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-84935>) (Erişim Tarihi: 12.03.2025).

¹⁵ İHAM Delcourt/Belçika 2689/65-17.01.1970 § 25 (<https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-62025>) (Erişim Tarihi: 12.03.2025).

¹⁶ Arik, İHAS m. 6'da düzenlenen adil yargılanma hakkını *"Adaletin iyi tevziini istemek hakkı"* olarak adlandırır. **ARIK**, İnsan Hakları Sözleşmesi, s. 114.

bu hakkın tatbik edilebilmesi maksadıyla ihtiyaç duyulan teminatları içinde barındırır.¹⁷ Çalışmamız kapsamında fazlaca ayrıntıya değinmeden İHAS m. 6'da adil yargılanma hakkının nasıl açıklandığının üzerinde durulmalıdır.

“Right to a fair trial” başlıklı İHAS m.6, toplam üç fıkradan oluşan ve adil yargılanma hakkına ilişkin içinde birden çok hakkı içinde barındıran bir maddedir. Bu madde, yargılanmanın hakkaniyete uygun ve adil bir şekilde icra edilmesini amaç edinir.¹⁸ İHAS m.6/f.1/c.1-2'de *“Herkes davasının, medeni hak ve yükümlülükleriyle ilgili uyuşmazlıklar ya da cezai alanda kendisine yöneltilen suçlamaların esası konusunda karar verecek olan, yasayla kurulmuş, bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından, adil ve kamuya açık olarak ve makul bir süre içinde görülmesini isteme hakkına sahiptir. Karar alenî olarak verilir.”* düzenlemesi yer almaktadır. Burada adil yargılanma hakkının ne olduğuna geçmeden önce, adil yargılanma hakkının uygulama alanının ne olduğuna değinmek gerekir.¹⁹ Maddede görüleceği üzere adil yargılanma hakkı *“medeni hak ve yükümlülükler”* ve *“cezai alandaki suçlamalar”* alanlarında kendini gösterir. Dolayısıyla bu alana girmeyen bir yerde adil yargılanma hakkından doğrudan bahsetmek mümkün değildir. Suç isnadının ve ceza hukuku alanının ne olduğu, çalışmamız açısından önem arz etmektedir. Suç isnadı anlamına gelen *“Criminal charge”* ibaresine İHAM'ın birçok kararında değinilmiştir. *Deweer/Belçika* kararında suç isnadının tespiti yapılırken şekli değil, maddi yöntemin kullanılması gerektiği ifade edilmiştir.²⁰ Suç isnadından bahsedebilmek için ulusal ceza hukukunda bir idari işlemin suç isnadı olarak düzenlenmesi şart değildir. Dolayısıyla iddianamenin düzenlenmesi ve bunun şüpheliye tebliğ edilmesi, şüphelinin ifadesinin alınması için davet edilmesi vb. işlemler; suç isnadı olarak kabul edilebilecektir.

Suç isnadının dışında tespit edilmesi gereken bir diğer konu, *“cezai alan”*ın ne olduğudur. İHAS m.6/f.1'e göre suç isnadının cezai alanda yapılması gerekir. Bu kapsamda *Engel ve Diğerleri/Hollanda* ve

¹⁷ **VIERİNG**, Marc Leonard Wilhelmus Maria, Het Toepassingsgebied van artikel 6 EVRM, 1. Baskı, Zwolle 1994, s. 1.

¹⁸ **İNCEOĞLU**, Sibel, İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı (Adil Yargılama), 4. Baskı, İstanbul 2013, s. 4.

¹⁹ İHAS m.6'nın uygulama alanına ilişkin ayrıntılı bir çalışma için bkz. Marc Leonard Wilhelmus Maria, **VIERİNG**, Het Toepassingsgebied van artikel 6 EVRM, Zwolle 1994.

²⁰ İHAM *Deweer/Belçika* 6903/75-27.02.1980 § 44 (<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57469>) (Erişim Tarihi: 12.03.2025).

Öztürk/Almanya kararlarından yararlanmak yerinde olacaktır.²¹ Bu kararlara göre bir eylemin cezai alana girip girmediği tespit edilirken şu ölçütlere başvurulacaktır: 1. Gerçekleşen ihlal, ulusal hukukta nasıl sınıflandırılmaktadır? 2. Gerçekleşen ihlalin özü, suçun niteliği nedir? 3. Tatbik edilecek cezanın niteliği ve ağırlığı nedir?²² Şayet gerçekleşen ihlal, ulusal hukukta ceza hukukuna dâhil ediliyor ve suç olarak kabul ediliyorsa m.6'nın uygulama alanı bulacağından şüphe yoktur. Şayet bu ihlal, ulusal hukukta ceza hukukuna dâhil edilmemişse diğer iki koşula başvurulacaktır. Suçun niteliği tespit edilirken bu ihlal düzenlemesinin tüm vatandaşlara mı yönelik olduğu, yoksa belli bir gruba mı yönelik olduğu tespit edilmeli ve ihlal sonucu tatbik edilecek müeyyidenin caydırma ve cezalandırma amacı bulunup bulunmadığına bakılmalıdır. Söz konusu düzenlemenin sadece belli bir gruba yönelik ihdas edilmiş olması, m.6'nın uygulanmayacağı anlamına gelmeyecektir. Zira bu durumda son koşul olarak cezanın niteliği ve ağırlığı göz önünde bulundurulacaktır. Belli bir gruba yönelik düzenlenen fakat yaptırım olağanüstü derecede ağır olan bir ceza, cezai alan çerçevesinde değerlendirilir. Dolayısıyla idari yaptırımların da İHAS m.6 kapsamında bir ceza olarak kabul edilebileceğini belirtmek gerekir.²³ Ayrıca müeyyidenin amacı cezalandırmaktan ziyade uzlaştırmak veya onarmak ise İHAS m.6 uygulama alanı bulunmayacaktır. Meğerki müeyyide oldukça ağır olsun.²⁴ Weber/İsviçre kararında birinci koşulun sadece bir başlangıç noktası olduğu, ikinci ve üçüncü koşulun ise suçun niteliği ve cezanın ağırlığının dikkate alındığını belirtmiştir.²⁵ İHAM bu davalarda; asker olan başvurunun disiplin birimine sevkini, soruşturmanın gizliliğini ihlal nedeniyle tatbik edilen ve bazı durumlarda kısa süreli hapis cezasına çevrilebilecek olan para cezasını "*cezai alan*"ın içinde değerlendirilmiş ve m.6'yı uygulamıştır.²⁶ Buna göre sadece para cezasını gerektiren bir ihlal, "*cezai alan*"a dâhil edilmemektedir.

²¹ İHAM Engel ve diğerleri/Hollanda 5100/71-08.06.1976 § 82 (<https://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-57479>) (Erişim Tarihi: 12.03.2025); İHAM Öztürk/Almanya 8544/79-21.02.1984 § 50 (<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57553>) (Erişim Tarihi: 12.03.2025).

²² JULİCHER, Manon: "Het Recht op een Eerlijk Proces in het Evrm, het Handvest en... de Grondwet!", Tijdschrift voor Constitutioneel Recht", C. 2018, S. 1, 2018, s. 41.

²³ JULİCHER, s. 41.

²⁴ VIERİNG, s. 183.

²⁵ İHAM Weber/İsviçre 11034/84-22.05.1990 § 31 (<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57629>) (Erişim Tarihi: 12.03.2025).

²⁶ DUTERTRE, Gilles: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarından Örnekler, 1. Baskı, Strazburg 2003, s. 152.

Fakat İHAM'ın verdiği bazı kararlarında öncekinin aksine kısa süreli hapis cezasına çevrilebilen 1000 Krona'yı, üçüncü koşul uyarınca cezai bir yaptırım olarak nitelendirmemiştir.²⁷ Dolayısıyla para cezasının hapis cezasına çevrilmesinin mümkün olduğu tüm hâllerde İHAM'ın bunu bir cezai müeyyide olarak kabul ettiğini söylemek mümkün değildir. Hülasa; ulusal hukuk ihlali suç olarak nitelendirmesi hâlinde, ulusal hukuk ihlali suç olarak nitelendirmemesine rağmen müeyyidenin onarmaktan ziyade bir cezalandırma amacının bulunması hâlinde, müeyyidenin cezalandırma amacının bulunmamasına rağmen ihlal düzenlemesinin herkese yönelik olması hâlinde İHAS m.6 uygulama alanı bulur. Fakat önemle belirtmek gerekir ki müeyyidenin ağır olması hâlinde onarım amacı ya da herkese yönelik bir düzenlemenin varlığı bulunmasa dâhi İHAS m.6 uygulama alanı bulabilir.²⁸ Bu tespitlerin İHAM kararları ve öğreti görüşleri doğrultusunda yapılmasının bir belirsizlik ortaya çıkardığı sarihtir. Dolayısıyla İHAS m.6'nın hangi hâllerde tatbik edilebileceğinin düzenlemede daha da belirgin hâle getirilmesi yerinde olacaktır.²⁹

Adil yargılanma hakkının uygulanma alanından sonra önem arz eden bir diğer durum, bu hakkın muhteviyatıdır. İHAS m.6'nın birinci fıkrası adil yargılanma hakkına ilişkin genel bir çerçeve sunarken ikinci ve üçüncü fıkrası ceza muhakemesine ilişkin kurallar getirmiştir.³⁰

İHAS m.6/f.1'de yer alan *“Herkes davasının ... yasayla kurulmuş, bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından, adil ve kamuya açık olarak ve makul bir süre içinde görülmesini isteme hakkına sahiptir. Karar alenî olarak verilir...”* düzenlemesi, adil yargılanma hakkının genel ilkelerini belirtmiştir. Buna göre adil bir yargılanmadan bahsedebilmek için şu unsurların bulunması gerekir: Kanunla kurulmuş bir mahkemenin varlığı, bağımsız ve tarafsız bir mahkemenin varlığı, kamuya açık bir yargılamanın varlığı, makul bir sürede yargılamanın varlığı ve adil bir yargılamanın varlığı. Belirtmek gerekir ki İHAS'ta *“mahkemeye erişim hakkı”* doğrudan düzenlenmemiştir. Fakat düzenlemenin tamamı dikkate alındığında herkesin ilgili nitelikleri taşıyan bir mahkemede davasını gördürmesi hakkına sahip olduğu

²⁷ İHAM Ravensborg/İsveç 14220/88-09.01.1992 § 35 (<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57871> (Erişim Tarihi: 12.03.2025)).

²⁸ VIERING, s. 183.

²⁹ Aynı yönde görüş için bkz. DUTERTRE, s. 152.

³⁰ SIRMA, s. 95.

anlaşılacaktır.³¹ Burada dikkat çekilmesi gereken husus, çalışmamızın esas konusunu oluşturan ve İngilizce metinde “*fair hearing*” olarak geçen hakkaniyete uygun yargılanmadır. “*Fair hearing*” ifadesinin Türkçe karşılığına ilişkin tartışmalar bulunsada çalışmamızda somut olay açısından adaletin tesisini ve yargılamanın adil olmasını ifade eden hakkaniyete uygun yargılanma terimini kullanacağız.³² İHAS m.6/f.1’de sadece tarafsız ve bağımsız mahkeme, aleni yargılama, makul sürede yargılama gibi hakların yer alması; adil bir yargılamanın yürütülmesi için yeterli değildir. Aynı zamanda davanın, *hak ve adalete uygunluk*³³ anlamına gelen “*hakkaniyet*”e uygun olarak görülmesi de gerekir.³⁴ Çalışmamızın genişlememesi ve konumuzun odağını oluşturan uygulamadaki sorunların “*hakkaniyetle yargılamayı*” ilgilendirmesi nedeniyle diğer haklara değinilmeyecektir.

“*Hakkaniyete Uygun Yargılanma*” ya da “*Hakkaniyetle Yargılanma*” hakkı, İHAS’ta tanımlanmamıştır. Fakat bu hak, İHAS m.6’da düzenlenen adil yargılanma hakkının en genel ve kapsayıcı hâlidir. Nitekim İHAS m.6’da yer almayan ve aşağıda örnek olarak saydığımız haklar, adil yargılanma hakkının hukuk devleti ve demokratik toplum ilkeleriyle olan yoğun bağlantısı sebebiyle İHAM kararlarıyla madde hükmüne örtülü olarak dâhil edilmiştir.³⁵ Esasında yargılamanın hakkaniyetli bir şekilde yürütülmesinin beklenmesi, sözleşmede bütün haklara ayrı ayrı kazuistik bir şekilde yer verilmesinin mümkün olmamasından kaynaklanmaktadır. İHAM, bu kavramdan hareketle adil bir yargılamanın zımni gereklerini tayin etmektedir.³⁶ Nitekim günümüzde birçok mevzuat metninde yer alan bazı haklar, hakkaniyetle yargılama yapmanın bir gereği olarak kabul edilmiştir. Söz gelimi; silahların eşitliği, çelişmeli muhakeme, duruşmada hazır bulunma hakkı, gerekçeli karar hakkı, suçluluğun hukuka uygun delille ispat edilmesi hakkı, hâkim önünde sorguya çekilme hakkı, hazır bulunma hakkı, susma hakkı, kendi mahkûmiyetine yardımcı

³¹ BARKHUYSEN, Tom/van EMMERİK, Michiel: “Rechtsbescherming tegen de overheid en het EVRM”, Tijdschrift Voor Milieuschade En Aansprakelijkheidsrecht, C. 20, S. 4, 2006, s. 132; İNCEOĞLU, Adil Yargılama, s. 106.

³² KARAKEHYA, Hakan: “Ceza Muhakemesinde Hakkaniyete Uygun Yargılanma Hakkına İlişkin Esaslar” (Hakkaniyet), Ombudsman Akademik, S. 1, 2014, s. 91.

³³ <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 14.04.2025).

³⁴ İNCEOĞLU, s. 217.

³⁵ KARAKEHYA, Hakkaniyet, s. 91.

³⁶ GÖLCÜKLÜ, Feyyaz: “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nde “Adil Yargılama”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, C. 49, S. 1, 1994, s. 218.

olmama hakkı vb.³⁷ Bu haklardan bazıları doğrudan ya da dolaylı olarak Anayasa'da da düzenlenmiştir.³⁸ Dikkat edilirse bu hakların gösterdiği ortak özellik, İHAS'ta yer alan diğer hakları teminat altına almaları ve yargılama sürecinin hakkaniyetli olarak icra edilmesine yardımcı olmalarıdır.

Hakkaniyetli yargılama; yalnız yargılamanın sonucunun adil olması değil, yargılama sürecinin de adalete uygun olarak yürütülmesi anlamına gelir. Hakkaniyetli bir yargılamanın yapılması, adil bir yargılama için olmazsa olmaz bir unsurdur. Nitekim İHAS m.6/f.2-3'te yer alan nispeten özel hakların ihlal edilmesi, genel bir hak olan hakkaniyete uygun yargılanma hakkının ihlal edilmesi anlamına da gelmektedir.³⁹ Buna ilişkin *Schroeder*; İHAS m.6/f.2-3'te yer alan hakların hakkaniyetle yargılanmanın özünü oluşturduğu, birinci fıkrada yer alan genel hakkaniyetle yargılanma ilkesinin ise alansal olarak sınırlandırılan ikinci ve üçüncü fıkranın dışındaki alanı kapsadığını ifade eder.⁴⁰

İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi; yargılamanın hakkaniyete uygun olarak yapılıp yapılmadığını incelerken ulusal mahkeme kararını maddi ve hukuki olarak denetlemez, yalnız muhakeme işlemlerini bir bütün olarak değerlendirmek suretiyle yargılamanın adil bir şekilde yapılıp yapılmadığını inceler.⁴¹ Bir başka ifadeyle ulusal mahkeme tarafından verilen kararın doğru olup olmadığı ve varılan çözümün adil olup olmadığı İHAM tarafından incelenmez ve incelenemez.⁴² Hakkaniyetli bir yargılamanın yapılıp yapılmadığı da her somut olay açısından ayrıca incelenir.

³⁷ **SCHROEDER**, Friedrich Christian/**YENİSEY**, Feridun/**PEUKERT**, Wolfgang, Ceza Muhakemesinde 'Fair Trial' İlkesi, 1. Baskı, İstanbul 1999, s. 94 vd; **BARKHUYSEN/van EMMERİK**, s. 138 vd; **van DİJK**, Pieter/**VIERİNG**, Marc: "Right to a Fair and Public Hearing", "Theory and Practice of the European Convention on Human Rights", Antwerpen-Oxford 2006, s. 578; **GÖLCÜKLÜ**, s. 218; **İNCEOĞLU**, Adil Yargılama, s. 217 vd.

³⁸ Any m.38/f.5: "Hiç kimse kendisini ve kanunda gösterilen yakınlarını suçlayan bir beyanda bulunmaya veya bu yolda delil göstermeye zorlanamaz."
Any m.38/f.6: "Kanuna aykırı olarak elde edilmiş bulgular, delil olarak kabul edilemez."

Any m.141/f.3: "Bütün mahkemelerin her türlü kararları gerekçeli olarak yazılır."

³⁹ **KARAKEHYA**, Hakkaniyet, s. 91.

⁴⁰ **SCHROEDER/YENİSEY/PEUKERT**, s. 14.

⁴¹ **GÖLCÜKLÜ**, s. 218.

⁴² **AKTEPE ARTIK**, Sezin, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Türk Medeni Usul Hukuku Açısından Adil Yargılanma Hakkı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013, s. 356-257.

Bu kapsamda İHAS'ta nelerin hakkaniyetli olup olmadığı ayrıca belirtilmemiş, bu husus öğreti ve yargı kararlarına bırakılmıştır.⁴³

Nihayetinde ifade etmek gerekir ki nasıl adil yargılanma hakkının içeriğinde birden çok alt hak bulunuyorsa adil yargılanma hakkının bir alt hakkı olan hakkaniyete uygun yargılanma hakkının da içeriğinde birden çok alt hak bulunmaktadır.⁴⁴ Fakat bu hakların tamamının sayılması mümkün değildir. Zira hakkaniyete uygun bir yargılamanın yapılıp yapılmadığının tespiti, her olayın kendine özgü bir zemini bulunmasından dolayı farklılık arz edecektir. Çalışmamızın konusunu oluşturan ceza muhakemesi uygulamasında yaşanan bazı durumların adil yargılanma hakkı çerçevesinde değerlendirilmesi, hakkaniyete uygun yargılanma hakkının ne denli farklı seyredebileceğini ilişkin önemli bir örnek olarak karşımıza çıkacaktır.

Adil yargılanma hakkının esasını oluşturan hakkaniyete uygun yargılanma hakkının genel esaslarına değindikten sonra; uygulamada yaşanan bazı durumların bu çerçevede değerlendirilmesine geçmeden önce, sözü edilecek sorunların yaşanmasına sebep olan “*yargıdaki iş yükü*”ne değinmek gerekir.

II. YARGIDAKİ İŞ YÜKÜ

Devletin yasama, yürütme ve yargı olmak üzere toplam üç adet sacayağı vardır. Yasama, genel ve soyut kuralları ihdas eder; yürütme, ihdas edilen genel ve soyut kuralları tatbik eder; yargı, ihdas edilen genel ve soyut kurallar nedeniyle ortaya çıkan uyuşmazlıkları çözer.⁴⁵ Yargı terimi bazen uyuşmazlığı çözme faaliyeti olarak bazen ise bu faaliyeti yerine getiren organı nitelendirmek amacıyla kullanılmaktadır.⁴⁶ Çalışmamız açısından önem arz eden yargıdaki iş yükünün açıklanması için öncelikle “*yargı*”nın ne şekilde tespit edilmesi gerektiğine değinmek gerekir.

Yargı, şekli (organik) ve maddi (işlevsel) olmak üzere iki farklı ölçüte göre tespit edilebilir. Şekli ölçüte göre yargı, mahkemelerin her türlü faaliyetleriyken; maddi ölçüte göre yargı, uyuşmazlıkların çözülmesidir. Bir başka ifadeyle şekli ölçüt kabul edildiğinde mahkeme nezdinde yer alan tüm birimlerin yapmış olduğu işlemler, yargı işi olarak nitelendirilir.

⁴³ VAN DIJK/VIERING, s. 579.

⁴⁴ KARAKEHYA, Hakkaniyet, s. 95.

⁴⁵ SUNGURTEKİN ÖZKAN, Meral/AYKUTALP, Aslı, Yargı Örgütü Hukuku, 2. Baskı, Ankara 2024, s. 16.

⁴⁶ ANAYURT, Ömer, Anayasa Hukuku (Temel Hukuk Dizisi), 5. Baskı, Ankara 2024, s. 415.

Bu durumda işlemi yapan organ esas alınır. Maddi ölçüt kabul edildiğinde ise uyumsuzluğu çözen eylemler yargı işi olarak nitelendirilecektir. Bu durumda işlemi yapan organ değil, yapılan işlemin uyumsuzluk çözücü nitelikte olup olmadığı ve bu faaliyetin amacı dikkate alınır.⁴⁷ Teorik tartışmalara girmeden belirtmek gerekir ki “*yargıdaki iş yükü*” ibaresinden çalışmamız açısından yargı faaliyetini yürüten mahkemenin iş yükü anlaşılmalıdır. Bu kapsamda hâkim haricinde yargılama sürecinin sağlıklı bir şekilde yürütülmesi maksadıyla görev yapan yazı işleri müdürü, zabıt kâatibi, mübaşir ve diğer görevliler de iş yükü çerçevesinde yer almaktadır.

Yargıda bir iş yükünün olup olmadığını tayin edilmesi maksadıyla istatistikleri başvurmak yerinde olacaktır. Bu istatistikle açısından önem arz eden hususlardan biri, hâkim ve Cumhuriyet savcılarının sayısıdır. Hakimler ve Savcılar Kurulunun yayımlamış olduğu istatistiklere göre 31 Aralık 2024 tarihinde toplam 24.641 hâkim ve Cumhuriyet savcısı görev yapmaktadır. Bunlardan 17.496’sı adli yargı ilk derece mahkemelerinde, 3.009’u bölge adliye mahkemelerinde, 1.161’i Yargıtay’dadır.⁴⁸ Buna göre adli yargı kolunda görevli toplam 21.666 hâkim ve Cumhuriyet savcısı bulunmaktadır. Yargıtay ve bölge adliye mahkemeleri hariç tutulduğunda, adli yargı ilk derece mahkemelerinde toplam 17.496 hâkim ve Cumhuriyet savcısının görev yaptığı görülmektedir. Bunlardan 10.413’ü hâkim, 7.083’ü ise Cumhuriyet savcısıdır.⁴⁹ Dikkat edilmelidir ki paylaşılan bu istatistikler adli yargının tamamını kapsamaktadır. Dolayısıyla 10.413 sayısına sadece ceza mahkemeleri hâkimleri değil, diğer adli yargı mercilerinin ilk derece mahkeme hâkimleri de dâhildir. Ceza mahkemelerine ilişkin istatistiği sonraki paragraflarda yer verilmiştir.

Hâkim ve Cumhuriyet savcısı sayılarının akabinde önem arz eden bir diğer husus, kişi başına düşen hâkim ve Cumhuriyet savcısı sayısıdır. Türkiye İstatistik Kurumunun verilerine göre 2024 yılında Türkiye Cumhuriyeti’nin nüfusu 85.664.994’tür.⁵⁰ Adli yargı ilk derece

⁴⁷ **SUNGURTEKİN ÖZKAN/AYKUTALP**, s. 16 vd.; **ANAYURT**, s. 415 vd.; Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. **GÖZLER**, Kemal, Anayasa Hukukunun Genel Esasları, 11. Baskı, Bursa 2019, s. 385 vd.

⁴⁸ Hâkimler ve Savcılar Kurulu 2024 Yılı Faaliyet Raporu (<http://hsk.gov.tr/Eklentiler/1803202511582024-yili-faaliyet-raporu-pdf.pdf> (Erişim Tarihi: 02.04.2025)), s. 92.

⁴⁹ Hâkimler ve Savcılar Kurulu 2024 Yılı Faaliyet Raporu (<http://hsk.gov.tr/Eklentiler/1803202511582024-yili-faaliyet-raporu-pdf.pdf> (Erişim Tarihi: 02.04.2025)), s. 95.

⁵⁰ Türkiye İstatistik Kurumu Veri Portalı (<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuclari-2024-53783> (Erişim Tarihi: 02.04.2025)).

mahkemelerinin hâkim sayısı 10.413, Cumhuriyet savcısı sayısı ise 7.083'tür. Buna göre 8.227 kişiye 1 hâkim, 12.094 kişiye 1 Cumhuriyet savcısı düşmektedir.

Yargıdaki iş yükünün tespit edilmesi bakımından adli yargı mahkemelerine gelen dosya sayısı da büyük önem arz etmektedir. Bu bakımdan da adli yargı iş sayıları ile Cumhuriyet başsavcılıkları iş sayıları farklı ele alınmalıdır. Hakimler ve Savcılar Kurulunun Mayıs 2025 tarihinde hazırlanmış olduğu fakat Aralık 2024 verilerinin esas alındığı rapora göre toplam 3944 ceza mahkemesi (ve hâkimliği)⁵¹ ve 5360 ceza hâkimi bulunmaktadır. Ağır ceza mahkemelerinin 223.855 tanesi önceki seneden olmak üzere toplam 541.651, asliye ceza mahkemelerinin 1.163.764 tanesi önceki seneden olmak üzere toplam 2.770.531 dosyası bulunmaktadır.⁵² Buna göre 1 tane ağır ceza mahkemesi heyetine yılda ortalama 928 dosya, 1 asliye ceza mahkemesi hâkimine ortalama 1202 dosya düştüğünü tespit ettik.

Yukarıdaki istatistikler dikkate alındığında her ne kadar son yıllarda hâkim ve Cumhuriyet savcısı sayısında bir artış olduğu görülmekteyse de ülke nüfusunun ile suç işleme oranının artması nedeniyle yargıdaki iş yükü azalmamıştır. Hâkim ve Cumhuriyet savcılarının da yorulan insanlar olduğu dikkate alındığında bu sayıdaki dosyalarının ceza muhakemesi hukuku ve makul sürede yargılanma hakkına uygun olarak eksiksiz ve hatasız biçimde çözülmesi oldukça zordur. Böylelikle hâkim; yargıda olan yoğun iş yükü sebebiyle temelde makul sürede yargılanma hakkına riayet etmek için adil yargılanma hakkına hâlel getirebilecek uygulamalara neden olabilmektedir. Önceki başlıkta saymış olmuş olduğumuz üç uygulamadan ikincisi ve üçüncüsü bu bağlamda birbiriyle ilişkilidir. Hâkim, bir güne koymuş olduğu çok sayıdaki duruşmaların yetiştirilmesi için karar duruşması niteliğinde olacak duruşmaların kararlarını önceden hazırlamaktadır. Şüpheliden ziyade sanığa haklarının açıklanması da buna benzer olarak duruşmaların uzamaması ve bir an önce nihayete kavuşması için yapılan bir uygulamadır. Şüpheliye haklarının açıklanmaması ise benzer şekilde kollukta iş yükü veya bu konudaki

⁵¹ 584 Ağır Ceza Mahkemesi, 15 Çocuk Ağır Ceza Mahkemesi, 2306 Asliye Ceza Mahkemesi, 85 Çocuk Ceza Mahkemesi, 215 İnfaz Hâkimliği, 9 Fikri ve Sınai Haklar Ceza Mahkemesi ve 730 Sulh Ceza Hâkimliği.

⁵² Hakimler ve Savcılar Kurulu, **İlk Derece Yargı Birimlerinin 2024 Yılı Ortalama İş Verileri ile Tür Bazlı Mahkemeler Raporu**, <https://www.hsk.gov.tr/ilk-derece-yargi-birimlerinin-2024-yili-ortalama-is-verileri-ile-tur-bazli-mahkemeler-raporu> (Erişim Tarihi: 09.06.2025).

bilgisizlikten dolayı kaynaklanıyor olabilir. Ancak kısaca belirtmek gerekir ki Türkiye Cumhuriyeti'nde ciddi sayıda ceza soruşturması ve kovuşturması bulunmakta ve bunun karşısında özellikle hâkim sayısı (temelde makul sürede yargılanma hakkına riayet edilebilmesi için) yetersiz kalmaktadır.

Adil yargılanma hakkının genel olarak özü ve yargıdaki iş yükü açıklandıktan sonra, ceza muhakemesi uygulamasında sıklıkla yaşanan üç durumun adil yargılanma hakkı çerçevesinde değerlendirilmesi gerekecektir.

III. “ŞÜPHELİ VEYA SANIK HAKLARININ YAKALANDIĞINDA, İFADE VERME SIRASINDA VEYA DURUŞMADA AYRINTILI OLARAK YA DA HİÇ AÇIKLANMAMASI” DURUMUNUN ADİL YARGILANMA HAKKI ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ

Uygulamada yaşanan sorunlardan biri; şüpheli veya sanık haklarının yakalandığında, ifade verme sırasında veya duruşmada ayrıntılı olarak ya da hiç açıklanmamasıdır. Nitekim Hakimler ve Savcılar Kurulunun hem “*Ceza Mahkemelerine Yönelik Tavsiyeler Listesi*”nin 97. başlığında hem de “*Derdest Soruşturma Evrakına Yönelik Tavsiyeler*”in 11. Başlığında soruşturma ile kovuşturma aşamalarında şüpheli ve sanığa haklarının anlatılıp açıklanmadığı tespitinde bulunulmuştur.⁵³ 97. maddede HSK, Yargıtay 10. Ceza Dairesinin bir kararına atıf yaparak mezkûr durumun bir bozma sebebi sayılacağını belirtmiştir.⁵⁴ Böylelikle uygulamada sıklıkla karşılaşılan bu durum Hakimler ve Savcılar Kurulu tarafından da dikkate alındığı görülmektedir.

5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu’nun bazı maddelerinde, suç işlediği iddia edilen şüpheli veya sanığa anlatılması ve açıklanması gereken bazı hususlar yer almaktadır. Aydınlatma yükümlülüğü olarak adlandırılan bu durum sadece kovuşturma aşamasında değil, soruşturma aşamasında da kendini göstermektedir. İfade veya sorgu usulüne

⁵³ <https://www.hsk.gov.tr/Eklentiler/310120251401ceza-mahkemeleri-tavsiyeleripdf.pdf>; <https://www.hsk.gov.tr/Eklentiler/3101202513541-derdest-sorusturma-tavsiyeleripdf.pdf> (Erişim Tarihi 20.12.2025)

⁵⁴ “*Sanıkların CMK’nın 191.maddesinin 3. fıkrasının (b) ve (c) bentleri ile 147. maddesi hükümlerine aykırı olarak ve yasal hakları hatırlatılmadan sorguları yapılarak, savunma haklarının kısıtlanması, Kanuna aykırı, sanıkların müdafilerinin temyiz itirazları bu nedenle yerinde olduğundan, diğer yönleri incelenmeksizin hükümlerin BOZULMASINA,*” Yargıtay 10. Ceza Dairesi, E. 2014/4109, K. 2014/12736 ve T. 14.11.2014.

başvurulması, buna başvuran kişi bakımından bir aydınlatma yükümlülüğü doğurur.⁵⁵ Şüpheli veya sanığa haklarının öğretilmesi işlevini gören aydınlatma yükümlülüğü; kişiye sahip olduğu hakların öğretilmesi, kişi üzerinde oluşma ihtimali olan baskının kalkması ve silahların eşitliğinin sağlanması açısından önem arz etmektedir.⁵⁶ Zira hukukçu olan, bilgi ve tecrübeye sahip olan hâkim ve Cumhuriyet savcısı karşısında şüpheli ve sanık zayıf kalacaktır. Şüpheli veya sanığa haklarının eksik açıklanması hâlinde aydınlatma yükümlülüğü yerine getirilmiş sayılmayacaktır.⁵⁷ Her ne kadar aydınlatma yükümlülüğünden bahsedilse de bunun bir nitelikli aydınlatma yükümlülüğü olduğu unutulmamalıdır.⁵⁸ Kolluk veya yargıdaki iş yükünün çok olması, kişilerin temel hak ve hürriyetlerine en yoğun müdahalede bulunan alan olan ceza hukuku sürecinin soyut bir şekilde yürütülmesine olanak sağlamaz. Ceza davası sonucunda kişinin başta seyahat hürriyeti olmak üzere birçok hak ve hürriyetinden yoksun kalabileceği dikkate alındığında, suç isnadı altında bulunan şüpheli veya sanığın tüm hakları ona ayrıntılı olarak açıklanmalıdır. Böylelikle adil ve hakkaniyetli bir yargılama gerçekleştirilebilir.⁵⁹ Fakat iş yükünün çok oluşu ve dolayısıyla duruşmaların mümkün olduğu kadar kısa bir sürede bitirilmeye çalışılması, bu anlatımların bilinçli olarak atlanılmasına yol açabilmektedir. Bu durumun adil yargılanma hakkına aykırı olup olmadığı değerlendirilmelidir. Fakat öncelikle, Ceza Muhakemesi Kanunu'na göre hangi hakların şüpheli veya sanığa açıklanması gerektiği ifade edilmelidir.

Ceza Muhakemesi Kanunu'nda şüpheli veya sanığa haklarının açıklanması; temel olarak “*yakalama*” koruma tedbirini düzenleyen CMK

⁵⁵ ÖZBEK, Veli Özer/DOĞAN, Koray/BACAŞIZ, Pınar, Ceza Muhakemesi Hukuku, 17. Baskı, Ankara 2024, s. 219

⁵⁶ ŞAHİN, Cumhur/GÖKTÜRK, Neslihan, Ceza Muhakemesi Hukuku, 15. Baskı, Ankara 2024, s. 195; öğretme görevinin kapsamına ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. DEMİRBAŞ, Timur: Soruşturma Evresinde Şüphelinin İfadesinin Alınması, 7. Baskı, Ankara 2024, s. 147 vd.

⁵⁷ ZOĞLAR, Burcu, Ceza Muhakemesi Hukukunda İspat Bakımından İfade ve Sorgu, Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017, s. 165.

⁵⁸ ZOĞLAR, s. 104.

⁵⁹ ÖZBEK/DOĞAN/BACAŞIZ, s. 62.

m.90'da⁶⁰, “*ifade ve sorgu usulü*”nü düzenleyen CMK m.147'de⁶¹ ve “*duruşmanın başlaması*”nı düzenleyen CMK m.191'de⁶² düzenlenmiştir. Görüldüğü üzere hakkında bir suç isnadı bulunan kişiye bu suç isnadının kendisine yöneltildiği andan başlayarak ilk duruşma dâhil olmak üzere o ana kadar hakları açıklanır. Bir başka ifadeyle suç isnadı altında olan kişiye karşı yerine getirilmesi gereken aydınlatma yükümlülüğü, kişinin ilk yakalandığı andan itibaren kendini gösterir. Yakalama anından itibaren kişiye; susma hakkı, müdafiden yararlanma hakkı, sulh ceza hâkimine başvuru hakkı, yakınlarına haber verme hakkı, şüpheden kurtulabilmek için somut delillerin toplanmasını isteme hakkı gibi sahip olduğu haklar açıklanmalıdır.⁶³ Yakalama tutanağında “*CMK m.90 ve m.147 uyarınca yakalanan hakları hatırlatıldı*” ibaresinin yer alması, aydınlatma yükümlülüğünün yerine getirildiği anlamına gelmemektedir.⁶⁴ Kişinin yakalandığı an az önce sayılan haklar sözlü olarak yakalananana derhâl bildirilmelidir. Sanığa hakları açıklanırken; duruşma gününün tebliğine ilişkin belgelerin incelenmesine yetkisinin olduğu, tebliğ ile duruşma tarihi arasında bir haftadan az bir süre geçmişse duruşmaya ara verilmesini talep etme hakkını haiz olduğunun da kendisine hatırlatılması gerekir.⁶⁵

CMK m.148'de ifade alma ve sorguda yasak usuller düzenlenmiştir.⁶⁶ Bu yasaklara uyulmamak suretiyle elde edilen delilin hukuka aykırı

⁶⁰ CMK m.90/f.4: “*Kolluk, yakalandığı sırada kaçmasını, kendisine veya başkalarına zarar vermesini önleyecek tedbirleri aldıktan sonra, yakalanan kişiye kanunî haklarını derhal bildirir.*”

⁶¹ CMK m.147/f.1/b.(c): “*Müdafî seçme hakkının bulunduğu ve onun hukukî yardımından yararlanabileceği, müdafîin ifade veya sorgusunda hazır bulunabileceği, kendisine bildirilir. Müdafî seçecek durumda olmadığı ve bir müdafî yardımından faydalanmak istediği takdirde, kendisine baro tarafından bir müdafî görevlendirilir.*”

CMK m.147/f.1/b.(e): “*Yüklenen suç hakkında açıklamada bulunmamasının kanunî hakkı olduğu söylenir.*”

CMK m.147/f.1/b.(f): “*Şüpheden kurtulması için somut delillerin toplanmasını isteyebileceği hatırlatılır ve kendisi aleyhine var olan şüphe nedenlerini ortadan kaldırmak ve lehine olan hususları ileri sürmek olanağı tanınır.*”

⁶² CMK m.191/f.3/b.(c): “*Sanığa, yüklenen suç hakkında açıklamada bulunmamasının kanunî hakkı olduğu ve 147 nci maddede belirtilen diğer hakları bildirilir.*”

⁶³ YENİSEY, Feridun/NUHOĞLU, Ayşe, Ceza Muhakemesi Hukuku, 12. Baskı, Ankara 2024, s. 351; KAYAER, Nebahat, Ceza Muhakemesinde Hukuka Aykırı Delilin Değeri, 1. Baskı, Ankara 2024, s. 155-156.

⁶⁴ YENİSEY/NUHOĞLU, s. 353.

⁶⁵ Saim, Köroğlu, Ceza Yargılamasında Duruşma Süreci, 2. Baskı, Ankara 2025, s. 119.

⁶⁶ CMK m.148: “*(1) Şüphelinin ve sanığın beyanı özgür iradesine dayanmalıdır. Bunu engelleyici nitelikte kötü davranma, işkence, ilâç verme, yorma, aldatma, cebir veya tehdit bulunma, bazı araçları kullanma gibi bedensel veya ruhsal müdahaleler yapılamaz. (2) Kanuna aykırı bir yarar vaat edilemez. (3) Yasak usullerle elde edilen ifadeler rıza ile verilmiş olsa da*

nitelikte olacağı açıkça düzenlenmiştir. Fakat CMK m.147 açısından böyle bir düzenleme yapılmamıştır. Sadece ifade ve sorgu sırasında hangi usullere uyulması gerektiği emredici olarak düzenlenmiştir. Dolayısıyla CMK m.148’de yer alan hükümlere uygun fakat m.147’ye aykırı olarak yapılan, başka bir deyişle ifade alma ve sorguda yasak usullere uygun fakat ifade ve sorgunun tarzına aykırı olarak bir ifade veya sorgu sonucunda elde edilen delilin hukuka uygun olup olmadığı incelenmelidir. Öğretideki baskın görüş, CMK m.147’de yer alan aydınlatma yükümlülüğünün yerine getirilmeden elde edilen delilin hukuka aykırı olduğunu savunur.⁶⁷ Bizim de katıldığımız bu görüşe göre her ne kadar CMK m.147’de ifade ve sorgu usulüne aykırı hareket edilmesi hâlinde elde edilen delilin hukuka aykırı olduğu açıkça düzenlenmiş olmasa da CMK m.217/f.2’deki “Yüklenen suç, **hukuka uygun** bir şekilde elde edilmiş her türlü delille ispat edilebilir.” düzenlemesi gereğince bu sonuca ulaşılır.⁶⁸ Nitekim Any m.38/f.5’teki “Kanuna aykırı olarak elde edilmiş bulgular, delil olarak kabul edilemez.” düzenlemesi de bunu göstermektedir. Hatta öğretideki bazı görüşler; şüpheli veya sanığa hakları hatırlatılmadan elde edilen beyan delilinin, CMK m.148/f.1’de yer alan “özgür iradesine dayanmalı” koşulunu sağlamadığını da ifade etmektedir.⁶⁹

Yargıtay Ceza Genel Kurulunun vermiş olduğu bir kararda “CMK’nun 191/3-c ve 147. maddeleri uyarınca sorguya çekilmesi gereken sanığa, bu maddeler ile tanınan savunma hakkına ilişkin hakları hatırlatılmadan, hatırlatılmış ise de; bu husus tutanağa geçirilmeden savunması alınıp

delil olarak değerlendirilemez. (4) Müdafî hazır bulunmaksızın kollukça alınan ifade, hâkim veya mahkeme huzurunda şüpheli veya sanık tarafından doğrulanmadıkça hükme esas alınmaz. (5) Şüphelinin aynı olayla ilgili olarak yeniden ifadesinin alınması ihtiyacı ortaya çıktığında, bu işlem ancak Cumhuriyet savcısı tarafından yapılabilir.”

⁶⁷ ÖZTÜRK, Bahri, Nazari ve Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku, 18. Baskı, Ankara 2024, s. 399; YENİSEY/NUHOĞLU, s. 606; ÖZBEK/DOĞAN/BACAKSIZ, s. 697; DÜLGER, Murat Volkan/TAŞKIN, Şaban Cankat, Ceza Muhakemesi Hukuku, 2. Baskı, Ankara 2024, s. 580; KOCAOĞLU, Serhat Sinan: “Susma Hakkı”, Ankara Barosu Dergisi, S. 1, 2011, s. 40; KAYAER, s. 159; AKSOY İPEKÇİOĞLU, Pervin: “Gözetiminde Alınan İfadenin Önem ve Delil Değeri”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 57, S. 3, 2008, s. 67; ARICAN, Mehmet: “Ceza Muhakemesi Hukukunda İfade Alma ve Sorgu”, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 17, S. 1, 2009, s. 56.

⁶⁸ ÖZBEK/DOĞAN/BACAKSIZ, s. 698; ÖZTÜRK, s. 398-399; AKSOY İPEKÇİOĞLU, s. 68.

⁶⁹ ZOĞLAR, s. 104; ŞEN, Ersan: Şüpheliyi Nitelikli Aydınlatma Yükümlülüğü, 2015 (<https://www.haber7.com/yazarlar/prof-dr-ersan-sen/1670152-supheliyi-nitelikli-aydinlatma-yukumlulugu> (Erişim Tarihi: 05.04.2025)).

yargılamaya devam edilerek hüküm tesisi usul ve kanuna aykırıdır.” tespitlerine yer vererek şüpheli veya sanığa haklarının bildirilmemesini savunma hakkının ihlali olarak değerlendirmiştir. Hatta ilgili haklar bildirilmiş olsa da bunların mutlaka tutanağa geçirilmesi gerektiğine işaret etmiştir.⁷⁰ Bir diğer kararında da *“Ceza Yargılama Yasasının aynı Yasayla değişik 135. maddesinde öngörülen aydınlanma hakkı ve aydınlatma yükümlülüğüne uyulmuyarak ve özellikle susma, savunma ve bir savunmandan yararlanma hakları bildirilmeden yapılan sorgu ve bu sorguyla elde edilen anlatım kanıtı da, kuşkusuz hukuka aykırı bir kanıttır ve değerlendirme yasağı kapsamındadır.”* hususlarını belirtmek suretiyle şüpheli veya sanığın hakları açıklanmadan yapılan ifade veya sorgu sonucu elde edilen delillerin hukuka aykırı olduğuna karar vermiştir.⁷¹

Uygulamada ifade ve sorgularda aydınlatma yükümlülüğünü yeteri kadar yerine getirilmemektedir.⁷² Şüpheli veya sanığın sahip olduğu haklar anlatılmadan ifade tutanağı veya duruşma zaptında bu hakların anlatıldığı yazıldığı görülmektedir. Ancak hakların hatırlatıldığı yazılı bir belgede yer alması, aydınlatma yükümlülüğünün yerine getirilmesi açısından önem arz etmez. Asıl önemli olan bu hakların şüpheli veya sanığa anlatılmış ve şüpheli veya sanığın bu hakları gerçekten anlamış olmasıdır.⁷³ Şüpheliye hakları; isnat edilen eylemin bildirilmesinden sonra fakat ifadeye geçilmeden önce mutlaka öğretilmeli, bu öğretim şüphelinin haklarını anlayacağı şekilde yapılmalıdır.⁷⁴

Yargıtay Ceza Genel Kurulunun bir kararında açıklanması emredilen haklar arasında bir ayırım yapılamayacağını, bazı hakların hatırlatılıp bazı hakların hatırlatılmaması hâlinde de savunma hakkının kısıtlanmış sayılacağını haklı olarak belirtmiştir. Bu kapsamda hakların tamamı hatırlatılmadan alınan bir ifade veya yapılan bir sorgunun usulsüz

⁷⁰ *“Ceza yargılamasındaki savunma haklarının güvence altına alınması demokratik toplumun temel bir ilkesidir. (AYM; B.N: 2014/9817, 26.02.2015) AİHM’de bu kapsamda hakkaniyete uygun bir yargılama için, yargılamanın yürütülmesi sırasında alınan önlemlerin savunma hakkının tam olarak ve yeterince kullanılması ile uyumlu olması ve bu hakların teorik ve soyut değil, etkili ve pratik şekilde yorumlanması gerektiğini vurgulamaktadır. (Ludi/İsviçre, B.N:12433/86, 15.06.1992; Artico/İtalya, B.N:6694/74, 13.05.1980)”* Yargıtay Ceza Genel Kurulu, E. 2014/728, K. 2016/389 ve T. 25.10.2016.

⁷¹ Yargıtay Ceza Genel Kurulu, E. 1994/322, K. 1994/343 ve T. 19.12.1994.

⁷² DÜLGER/TAŞKIN, s. 658.

⁷³ DÜLGER/TAŞKIN, s. 217.

⁷⁴ DEMİRBAŞ, s. 143.

olduğunu ifade etmiştir.⁷⁵ Böylelikle söz gelimi susma hakkının açıklanmasına rağmen lehe olan delillerin toplanmasının isteme hakkı açıklanmamışsa savunma hakkı kısıtlanmış olacaktır.

Yukarıda görüldüğü üzere ceza muhakemesi kapsamında kolluğun şüpheliye veya mahkemenin duruşmada sanığa açıklaması gereken birçok husus vardır. Uygulamada yaşanan iş yoğunluğu nedeniyle bunlar bazen atlanmakta bazen ise teamül olarak göz önünde bulundurulmakla beraber sadece yazıyla ifade edilmektedir. Fakat şüpheli veya sanığın sahip olduğu hakların kendisine bildirilmesi, anlatılması, hatırlatılması, söylenmesi gerektiğine ilişkin farklı kelimeler kullanılmaktadır.

Türk Dil Kurumu sözlüğüne göre “*anlatmak*” kelimesi bilgi vermek, bir konu üzerinde açıklamada bulunmak, nakletmek anlamına gelirken; “*bildirmek*” kelimesi herhangi bir şeyi haber vermek, herhangi bir konuda bilgi vermek, herhangi bir şeyi bilinir duruma getirmek anlamına gelir.⁷⁶ Bu tanımlamalara göre “*anlatılır*” ile “*bildirilir*” kavramlarına farklı bir anlam yüklemesi yapılması pek mümkün değildir. “*Tebliğatta bulunmak*” kelimesinin sözlük tanımında ise bildirim yayımlamak, bildirimden haberdar etmek, bildirim göndermek ibareleri yer almaktadır. Bir başka ifadeyle bildirim tebligatla aynı olmasa da tebligatla benzer olduğu görülmektedir. Kanun koyucunun Ceza Muhakemesi Kanunu’nun bazı yerlerinde “*anlatılır*”, bazı yerlerinde ise “*bildirilir*” ibaresinin genel anlamda tesadüfi olarak kullandığını düşünüyoruz. Kanun koyucunun anlatmaktan kastı sözlü olarak ifade etmek, bildirmekten kastı yazılı olarak ifade etmektir şeklinde bir yorum geliştirebilir. Öğretide de bildirim, muhakemeye ilişkin işlemlerin öğrenilmesinin belgelenmesi anlamına geldiği ifade edilmektedir.⁷⁷ Anlatmanın, bildirmeye göre daha geniş kapsamlı olduğu ve en azından olayla ilgili bazı açıklayıcı bilgilerin de verilmesini

⁷⁵ “İmzadan imtina halinde bunun nedenleri yer alır” hükmü bulunmaktadır. Madde ile sanığa, müdafii tayin hakkı, yüklenen suç hakkında açıklamada bulunmama hakkı yanında, şüpheden kurtulması için bazı kanıtların toplanmasını isteme hakkı da tanınmıştır. Böylece sanığa, kendisini daha iyi savunma olanağı sağlanmıştır. Savunma hakkı ile doğrudan doğruya bağlantılı ve kamu düzeni ile ilgili emredici nitelikteki bu hükme uyulması zorunludur. Yerel Mahkemece iddianame okunduktan sonra sanığa suçu anlatılıp suçlamalar konusunda cevap vermeyebileceği hatırlatılarak sorgusuna geçilmiştir. Madde ile sanığa tanınan haklar sadece susma hakkından ibaret olmayıp 135. maddenin diğer bentlerindeki hususlar da aynı derecede önemli ve savunma hakkına ilişkindir. Sanığın en önemli haklarından biri olan savunma hakkı hiç bir şekilde kısıtlanmamalıdır.” Yargıtay Ceza Genel Kurulu, 1996/263, K. 1996/282 ve T. 17.12.1996.

⁷⁶ <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 01.04.2025).

⁷⁷ ÖZBEK/DOĞAN/BACAŞIZ, s. 142.

de zorunluğu kıldığı belirtilmektedir.⁷⁸ Bu bakımdan kanun koyucunun “anlatılır” terimini kullandığı hâllerde ilgili muhakeme süjesi tarafından gerekli yükümlülüğün sözlü bir şekilde mutlaka yerine getirilmesi gerektiği söylenmelidir. Önemle belirtmek gerekir ki kanun koyucu hangi kelimeyi kullanmış olursa olsun hakkın içeriğini bilmeyen şüpheli veya sanığa hakkın sadece ismen zikredilmesi, kanun koyucunun amacı ve adil yargılanma hakkının özüyle bağdaşmayacaktır. Nitekim suç isnadı altında olan kişilerin çoğu haklarını bilmemektedir. Hatırlatmanın yapılması için öncelikle o hususun bilinmesi, bir başka ifadeyle açıklanmış olması gerekir. Aynı şekilde sadece bildirimin yapılması da yetmeyecektir.⁷⁹ Kanaatimizce Ceza Muhakemesi Kanunu’nda adil yargılanma hakkının bir uzantısı doğrultusunda yer alan savunma hakkına ilişkin bildirim, anlatım, hatırlatma, söyleme yükümlülüklerin tamamı; ayrıntılı olarak açıklama şeklinde kendini göstermelidir. Elbette bu ayrıntılı açıklamanın her anlamıyla yapılması, hayatın olağan koşulları dikkate alındığında mümkün değildir. Fakat bu durum, açıklamanın ehemmiyetini ve yapılma gerekliliğini etkilemeyecektir. Dolayısıyla kolluk ve yargı, şüpheli veya sanığa haklarını açıkladıktan sonra kişinin bu hakları anlayıp anlamadığını sözlü ve yazılı olarak teyit etmelidir.

Uygulamada kolluk; ifade sırasında şüpheliye haklarını ayrıntılı olarak bildirmesinden ziyade, genellikle hiçbir bildirim yapmamaktadır. Sadece şüphelinin ifadelerinin yer aldığı “*Şüpheli İfade Tutanağı*”nda şüphelinin haklarına ilişkin küçük yazıyla bir bilgilendirme bulunmaktadır veya şüpheliye bir broşür⁸⁰ vermektedir. Bu bilgilendirme genellikle şu şekildedir:

⁷⁸ ŞAHİN/GÖKTÜRK, s. 165.

⁷⁹ APİŞ, Özge: “Güncel Yargı Kararları ve Yasa Değişiklikleri Işığında İfade Alma ve Sorgu Sırasında Şüpheli/Sanığın Hakları”, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, C. 25, S. 1, 2019, s. 63.

⁸⁰ ARICAN, s. 56.

ŞÜPHELİ ŞAHSIN KANUNİ HAKLARI

- 1- İsnat edilen suç ile ilgili olarak ifadeniz alınacaktır.
 - 2- İddia edilen suç hakkında açıklamada bulunmamak kanuni hakkınızdır. Ancak kimliğinizle ilgili sorulara doğru cevap vermek zorundasınız.
 - 3- Müdafiden yararlanma hakkına sahipsiniz. Müdafî tayin edebilecek durumda değilseniz, Baro tarafından tayin edilecek, müdafinin hukuki yardımından faydalanabilirsiniz. İfade alma öncesinde müdafî ile görüşme ve konuşma hakkınız vardır. İsterseniz müdafinin "ifade alma sırasında" hazır bulunacaktır.
 - 4- Yakalandığınız yakınınıza veya istediğinizi bir kişiye C. Savcısının emri ile bildirilecektir.
 - 5- Yakalama, gözaltını alma ve gözaltı süresinin uzatılmasına ilişkin C.Savcısının yazılı emrine karşı, siz, müdafiniz veya 1. veya 2. derece kan hısmınız hemen serbest bırakılmanızı sağlamak için, Sullî Ceza Hakimine başvurabilir. İsterseniz dilekçeniz tarafımızdan yetkili Hakime en seri şekilde ulaştırılacaktır.
 - 6- Şüpheden kurtulmak için somut delillerin toplanmasını isteyebilirsiniz ve lehinize olan hususları ileri sürebilirsiniz.
- Yakalanan şahsa/shahıslara üstte belirtilen hakları tam olarak AÇIKÇA anlatıldı;
- "Yukarıdaki bilgiler bana aittir ve doğrudur. Tarafıma isnat edilen suçu ve 5271 sayılı CMK'da belirlenen yasal haklarımı okudum, anladım ve bana sorulan sorular ile ilgili hür olarak ifadem vermek" istiyorum. Dedi ve ifadesine geçildi.

Görüldüğü üzere mevzuatta yer alan ilgili hakların kural olarak tamamı bu metinde yer almaktadır. Hatta metinde *"hakları tam olarak AÇIKÇA anlatıldı"* ibaresi de bulunmaktadır. Belirtmek gerekir ki şüpheli ifade tutanağında bu kanuni hakların yer alması, ayrıntılı aydınlatma yükümlülüğünden ziyade aydınlatma yükümlülüğünün yerine getirilmesi olarak dâhi kabul edilemez. Uygulamada genellikle şüphelinin ifadesi alındıktan sonra ifade tutanağının çıktısı alınır ve şüpheliye imzalatılır. Şüpheli ancak bu andan itibaren bu metni ve dolayısıyla sahip olduğu hakları okuyabilir. Bir başka deyişle şüpheli, haklarını bilmeden ifadesini vermiştir. Velew ki kanuni haklarını ifadesinden önce okumuş olsun, yine de ayrıntılı aydınlatma yükümlülüğü yerine getirilmiş olmaz. Zira şüphelinin sahip olduğu hakların okunması değil, açıklanması gerekir. Kolluk veya Cumhuriyet savcısı tarafından yukarıda yer alan hakların aydınlatma yükümlülüğü çerçevesinde açıklanması uzun bir zaman dilimini kapsamayacaktır. Dolayısıyla şüphelinin ifadesi alınmadan önce mutlaka sahip olduğu haklar kendisine açıklanmalı ve anladığından emin olunmalıdır.

Belirtmek gerekir ki yakalanan kişiye kanuni haklarının sadece açıklanması, kişinin kanuni haklarını anlaması için yeterli değildir. Yakalanan kişi, kollukta hem içsel hem dışsal anlamda manevi bir baskı altında olacaktır. Bu durumda olan kişiye haklarının sadece bildirilmesi ve ayrıntılı aydınlatma yükümlülüğünün yerine getirilmemesi, kanun koyucunun amacıyla bağdaşmayacaktır.⁸¹ Aydınlatma yükümlülüğü yerine getirildikten ve şüpheli ya da sanığın sahip olduğu hakları anladığını beyan ettikten sonra bu durum tutanağa bağlanmalıdır.⁸²

⁸¹ KOCAOĞLU, s. 44; APİŞ, s. 63.

⁸² APİŞ, s. 63.

Ceza muhakemesi hukukundaki en önemli aşamalardan biri şüphesiz ki şüphelinin ifade ve sorgu anıdır. İfade usulü hem CMK m.147'de hem de Yakalama, Gözaltına Alma ve İfade Alma Yönetmeliğinde (YGIY) ayrıntılı olarak düzenlenmiştir. CMK m.2/f.1/b.(g)'ye göre ifade alma, şüphelinin kolluk görevlileri veya Cumhuriyet savcısı tarafından soruşturma konusu suçla ilgili olarak dinlenmesi; CMK m.2/f.1/b.(h)'ye göre sorgu, şüpheli veya sanığın hâkim veya mahkeme tarafından soruşturma veya kovuşturma konusu suçla ilgili olarak dinlenmesidir. İfade ve sorgunun gündeme gelmesi, buna başvuran kişi bakımından bir aydınlatma yükümlülüğü doğurur.⁸³ Bir başka deyişle ifade alma yöntemine başvuran kolluk veya Cumhuriyet savcısının uyması gereken birtakım kurallar meydana gelecektir. CMK m.147/f.1/b.(b) ve YGIY m.23/f.1/b.(b)'ye göre şüpheliye, kendisine yüklenen suç anlatılmalıdır. CMK m.191/f.3/b.(b)'de yer alan "*Duruşmada ... iddianame veya iddianame yerine geçen belgede yer alan suçlamanın dayanağını oluşturan eylemler ve deliller ile suçlamanın hukuki nitelendirmesi anlatılır...*" düzenlemesi de sanığa ilişkin bu açıklanma gerekliliğine yer vermiştir. İsnadı öğrenme hakkı olarak bilinen bu durum, savunma hakkına riayet edilmesi için gerekli en önemli hususlardan biridir.⁸⁴ Meramını anlatabilme ilkesinin ön koşulu, isnadın öğrenilmesidir. Meramını anlatabilme hakkı; şüpheli veya sanık aleyhine iddia edilen suçlamaları tam anlamıyla öğrenebilmesi, bu suçlamalardan kurtulabilmesini yarayacak olan tüm savunmalarda bulunabilmesi ve buna ilişkin her delili öne sürebilmesidir.⁸⁵ Yargıtay; sanığın kendisini yeterince savunabilmesi açısından kendisi aleyhine yüklenen suçun ne olduğunu bilmesi gerektiğini, kimlik tespitinden sonra yüklenen suçun vasıflandırılarak ve sanığın anlayabileceği bir üslupla anlatılması gerektiğini belirtmiştir. Zira ne ile suçlandığını bilmeyen sanığın kendini savunması mümkün değildir.⁸⁶ Şüpheli veya sanığın işlediği iddia edilen eylem ve yüklenen suç muğlak olmamalı, savunma hakkının tam olarak kullanılabilmesi için açık bir şekilde anlatım yapılmalıdır.⁸⁷ Bu durum, adil yargılanma hakkının bir unsuru olan meramını anlatabilme hakkının bir gereğidir. Zira şüpheli veya sanığa bilgilendirme yapılmadan kendisinin savunmasının alınması, meramını dilediği gibi anlatamaması

⁸³ ÖZBEK/DOĞAN/BACAŞIZ, s. 219.

⁸⁴ YENİSEY/NUHOĞLU, s. 667.

⁸⁵ AVCI, Mustafa: "Sanığın Kolluk Tarafından Sorgulanmasında İnsan Hakları Bakımından Hakim Olan İlkeler", Eskişehir Barosu Dergisi, S. 1, 2003, s. 59.

⁸⁶ Yargıtay 6. Ceza Dairesi, E. 2013/21011, K. 2014/2038 ve T. 13.02.2014.

⁸⁷ Yargıtay 8. Ceza Dairesi, E. 2019/8725, K. 2020/12660 ve T. 08.06.2020.

sonucunu doğurur.⁸⁸ Suç isnadı anlatılırken şüpheli veya sanığın isnadın ne olduğu, bir başka ifadeyle kişinin hangi eyleminden dolayı suçlandığı ve bunun hukuki nitelendirmesinin nasıl yapıldığı açıkça belirtilmelidir. Kişi ancak bu hâlde belirsizlikten kurtulmuş olur ve neye karşı savunma yapması gerektiğini öğrenmiş olur.⁸⁹ Fakat suç isnadının en ince ayrıntısına kadar bildirilmesi şart değildir. Önemli olan kişinin neyle suçlandığını ve savunmasını hazırlayabilmek için önem arz eden hususların açıklanmasıdır.⁹⁰ YGİY m.6/f.4 uyarınca yakalanan kişiye; suç ayrımı gözetilmeksizin yakalama sebebi ve hakkındaki iddialar, susma ve müdafiden yararlanma hakkı, yakalanmaya itiraz etme hakkı ile diğer kanuni hakları her hâlde yazılı ve bunun mümkün olmaması hâlinde sözlü olarak derhâl bildirilmelidir. CMK m.90/f.4'te de bu aydınlatma yükümlülüğü "*Kolluk, yakalandığı sırada kaçmasını, kendisine veya başkalarına zarar vermesini önleyecek tedbirleri aldıktan sonra, yakalanan kişiye kanunî haklarını derhal bildirir.*" şeklinde ifade edilmiştir. Ancak uygulamada kolluk tarafından bir kâğıdın şüpheliye imzalatırılması suretiyle bu maddeye uygun hareket edildiği yanlışlığı hasıl olmaktadır. Böylelikle kolluk ile şüphelinin ilk temas ettiği an değil, daha sonra kolluk merkezine götürüldüğü an şüpheliye hakları yazılı olarak bildirilir. Her ne kadar bu aşamada bir yargılanma bulunmasa da adil yargılanma hakkının bir unsuru olan savunma hakkının bu kapsamda ihlal edildiğini söylemek mümkündür.⁹¹ Zira şüphelinin suç isnadını yakalandığı veya ifadesi alınmak üzere kendisinin arandığı anda değil de heyecanlı şekilde ve baskı altında olduğunu hissettiği muhtemelen bir yer olan kolluk merkezinde öğrenmesi, savunma hakkını zedeleyecektir. YGİY m.6/f.4 uyarınca kolluk kuvveti şüpheliyi yakaladığı an derhâl sözlü olarak suç isnadı ve ilgili hususları şüpheliye bildirilmelidir. Uygulamada sıklıkla söylenen "*karakolda bilgi verilecektir*" ifadesi, mevzuata ve adil yargılanma hakkının özüne uygun değildir. Ayrıca CMK m.147/f.1/b.(b)'de açıkça düzenlendiği üzere suç isnadının yazılı olarak bildirilmesi yetmez. Bu suç isnadının mutlaka şüpheli veya sanığa, onun anlayacağı bir şekilde sözlü olarak anlatılması gerekir. Dolayısıyla suç isnadı anlatılmadan sadece suç isnadının yer aldığı belgenin

⁸⁸ KARAKEHYA, Hakan: "Ceza Muhakemesinde Sanığın Meramını Anlatabilme Hakkının Unsurları (Meramını Anlatabilme)", Ceza Hukuku ve Kriminoloji Dergisi, C. 3, S. 2, 2015, s. 203.

⁸⁹ DÜLGER/TAŞKIN, s. 108.

⁹⁰ KARAKEHYA, Duruşma, s. 87.

⁹¹ DÜLGER/TAŞKIN, s. 109.

imzalatılması eylemi de hukuka uygun değildir ve adil yargılanma hakkının ihlali niteliğindedir.

CMK m.200 uyarınca sorgu sırasında sanığın mahkeme salonundan çıkarıldıktan sonra salona tekrar getirildiğinde tutanaklar okunmalı ve gerektiğinde tutanakların içeriği hakkında anlatım yapılır. Fakat uygulamada CMK m.200/f.2'ye uyulduğunun gösterilmesi için tutanakların okunmamasına rağmen duruşma tutanağında “okundu” ibaresinin yazıldığı görülmektedir. Bunun savunma hakkını kısıtladığı ve hakkaniyetle yargılanma hakkına aykırı olduğunu da ayrıca ifade etmek gerekir.⁹²

Uygulamada hem soruşturma hem kovuşturma aşamasında hatırlatılması sıklıkla ihmâl edilen susma hakkı, adil yargılanma hakkı çerçevesinde değerlendirilmesi gereken bir diğer önemli haktır. Susma hakkı; ceza muhakemesinin her aşamasında suç isnadı altında bulunan şüpheli veya sanığın kendisini suçlayıcı beyanlarda bulunmaktan ya da bu yönde delil göstermekten kaçınabilmesi, buna ilişkin zorlamaya maruz bırakılmaması anlamına gelmektedir.⁹³ Bu yönüyle susma hakkı, pasif bir haktır.⁹⁴ Esasında bu hak; şüpheli veya sanığın kendisinin suçsuzluğunu ispat etmek zorunda olmadığına, kişinin eylemi bir suç teşkil ediyorsa bunun yargılama makamları tarafından ispat edilmesi gerektiğine dayanır.⁹⁵ Bu hak, Any m.38.5'te yer alan “Hiç kimse kendisini ve kanunda gösterilen yakınlarını suçlayan bir beyanda bulunmaya veya bu yolda delil göstermeye zorlanamaz.” düzenlemesinin bir sonucudur.

Susma hakkının şüpheli veya sanığa hatırlatılması gerektiği CMK m.147/f.1/b.(e)'de “ifadesinin alınmasından veya sorguya çekilmesinde ... Yüklenen suç hakkında açıklamada bulunmamasının kanunî hakkı olduğu söylenir.” şeklinde ve CMK m.191/f.3/b.(c)'de “Duruşmada, sırasıyla; ... Sanığa, yüklenen suç hakkında açıklamada bulunmamasının kanunî hakkı olduğu ve 147 nci maddede belirtilen diğer hakları bildirilir,” şeklinde düzenlenmiştir. Buna göre hem şüphelinin ifadesi alınırken hem de sanığın sorgusu veya duruşması sırasında susma hakkına sahip olduğu mutlaka belirtilmelidir. Bu bildirim, şüpheliye ifadeyi alan ve sanığa sorguyu yapan kişi

⁹² YENİSEY/NUHOĞLU, s. 786.

⁹³ İNCE TUNÇER, Asuman: “Susma Hakkı Bağlamında Birtakım Ceza Muhakemesi İşlemlerinin Değerlendirilmesi”, Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 4, S. 2, 2018, s. 355.

⁹⁴ TAŞKIN, Şaban Cankat, Ceza Muhakemesi Hukukunda Adil Yargılanma Hakkı Çerçevesinde Şüpheli ve Sanığın Susma Hakkı, 1. Baskı, Ankara 2024, s. 59-60.

⁹⁵ Nuran, HAYDAR, Susma Hakkı, 1. Baskı, Ankara 2019, s. 24.

tarafından bizzat yapılmalıdır. Şüpheli veya sanığın bir hukukçu olması ya da susma hakkına sahip olduğunu bilmesi, susma hakkının bildirilmesi yönündeki aydınlatma yükümlülüğünün yerine getirilmesinin zorunlu olmadığı anlamına gelmez.⁹⁶ Bu durum, diğer haklar açısından da geçerlidir. Dolayısıyla ilgili mevzuatlarda açıklanmasının gerekli olduğu belirtilen tüm haklar, şüpheli veya sanığın mesleklerine ilişkin ayırım yapılmaksızın açıklanmalıdır. Kolluk tarafından bir kez ifadesi alınan şüphelinin tekrar ifadesi alınması gerektiğinde bu işlem CMK m.148/f.5 uyarınca Cumhuriyet savcısı tarafından yapılacaktır. Her ne kadar birinci ifadede şüphelinin hakları kendisine ayrıntılı olarak bildirilmiş olsa da ikinci ifadede de bu bildirim tekrar yapılmalıdır. Ancak Cumhuriyet savcısı birkaç saat sonra tekrar şüphelinin ifadesine başvurma ihtiyacı duyarsa şüphelinin haklarını sadece hatırlatması yeterlidir.⁹⁷

Şüpheli veya sanığa susma hakkının hatırlatılmaması hâlinde ne olacağına değinmek gerekir. Öğretideki bir görüş, susma hakkının hatırlatılmaması sonucunda şüpheli veya sanıktan elde edilecek beyan delilinin hukuka aykırı olduğu ve mutlak bozma sebebi teşkil edeceğini savunur. Zira bu durumda savunma hakkının esaslı bir biçimde sınırlandırılmasına neden olacak bir hukuka aykırılıktan bahsedilir.⁹⁸ *Aleksandr Zaichenko/Rusya* kararında İHAM, susma hakkı hatırlatılmaksızın alınan ifade sonucunda suçun işlendiğinin ikrar edilmesinin susma hakkının ihlali olarak kabul etmiştir.⁹⁹ Mahkeme, başvurucuya kendi ve yakınlarını suçlamama ile susma hakkı konusunda başvurucuya bilgilendirilme yapılmasının kolluğun görevi olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla şüpheli veya sanığa susma hakkının hatırlatılmaması sonucu elde edilen beyan delili hukuka aykırı sayılır. Ancak hukuka aykırı olarak elde edilen bu beyan delili sonucu hukuka uygun bir biçimde başka deliller elde edilirse ceza muhakemesi hukukunun tartışmalı alanlarından biri olan hukuka aykırı delillerin uzak etkisi (Zehirli Ağacın Meyvesi Öğretisi) gündeme gelir. Çalışma konumuzun genişlememesi için bu konuda atıf yapmakla yetiniyoruz.¹⁰⁰

⁹⁶ ŞAHİN/GÖKTÜRK, s. 168; KOCAOĞLU, s. 43; DEMİRBAŞ, s. 145.

⁹⁷ YENİSEY/NUHOĞLU, s. 670; KAYAER, s. 158.

⁹⁸ KOCAOĞLU, s. 40.

⁹⁹ İHAM Aleksandr Zaichenko/Rusya 39660/02-18.02.2010 § 52 vd. (<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-97346> (Erişim Tarihi: 05.04.2025)).

¹⁰⁰ Bu öğretiye ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. DÜLGER, Murat Volkan: Ceza Muhakemesi Hukukunda Dışlama Kuralı ve Hukuka Aykırı Delillerin Uzak Etkisi (Zehirli Ağacın Meyvesi Öğretisi), 1. Baskı, Ankara 2014.

CMK m.176/f.4'e göre iddianamenin sanığa tebliğ edilerek çağırılması ile duruşma günü arasında en az bir haftalık bir süre bulunmalıdır. Bu bir haftalık süreye uyulmaması hâlinde CMK m.190/f.2 uyarınca sanığa duruşmaya ara verilmesini istemeye hakkı olduğu hatırlatılır. Söz konusu ara verme, duruşmanın ertelenmesi şeklinde kendini gösterir.¹⁰¹ Sanık, süre verilmesini talep ettiğinde duruşmaya ara verilmesi zorunludur.¹⁰² Şayet sanık duruşmaya ara verilmesini istemezse savunmasının alınmasında bir sorun yoktur. Fakat bu hak hatırlatılmadan ve sanığın duruşmaya devam etmek istediği yönündeki rızası alınmadan duruşmaya devam edilmesi mümkün değildir. Bu durumda savunma hakkının ve dolayısıyla adil yargılanma hakkının ihlal edildiği sonucuna ulaşılır.¹⁰³ Nitekim Yargıtay'ın da bu yönde kararları bulunmaktadır.¹⁰⁴

Yukarıda belirtmiş olduğumuz uygulamaların çoğu görülmektedir. Uygulamada bunlara başvurulmasının sebebi olarak kolluk veya yargıdaki iş yükü gösterilebilir. Ancak adil yargılanma hakkının bir unsuru olan savunma hakkı, hakkaniyetli bir yargılamanın sürdürülebilmesi için olmazsa olmaz bir haktır. Dolayısıyla her ne kadar yoğun bir iş yükü bulunsada Ceza Muhakemesi Kanunu ve ilgili mevzuatlarda yer alan hakların şüpheli veya sanığa hatırlatılmasından hiçbir durumda vazgeçilemez. Şüpheli ve sanığın sahip olduğu haklar sadece sözlü ya da yazılı olarak bildirilmemeli, bu haklar açıklanmalı ve öğretilmelidir.¹⁰⁵

Şüphelinin haklarını öğrenme hakkı, öğretide “*Miranda Kuralı*” olarak adlandırılır. Şüpheliye hakları açıklanmadan ve müdafii bulunmadan ondan alınan ikrarın delil niteliğinin tartışıldığı *Miranda Arizona* davası, hakların açıklanması bakımından tüm hukuk sistemlerini etkilemiştir.¹⁰⁶ Hakların açıklanması uyarısı anlamına gelen *Miranda* uyarısının dayanağı olan *Miranda/Arizona* davası, hakların açıklanmasına ilişkin

¹⁰¹ Yargıtay Ceza Genel Kurulu, E. 2021/164, K. 2021/433 ve T. 30.09.2021; YENİSEY/NUHOĞLU, s. 772; DÜLGER/TAŞKIN, s. 699.

¹⁰² GÜNAY, Erhan, Savunma Hakkının Kısıtlanması, 3. Baskı, Ankara 2016, s. 32.

¹⁰³ ÇETİN, Beytullah, Savunma Hakkının Kısıtlanması, 1. Baskı, Ankara 2018, s. 117.

¹⁰⁴ Yargıtay Ceza Genel Kurulu, E. 2021/164, K. 2021/433 ve T. 30.09.2021; Yargıtay 1. Ceza Dairesi, E. 1993/772, K. 1993/990 ve T. 05.05.1993; Yargıtay 5. Ceza Dairesi, E. 2001/4334, K. 2002/1835 ve T. 25.03.2002.

¹⁰⁵ ERCAN, Mehmet Sercan: “Kovuşturma Evresinde Sanığın Hakları”, İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 6, S. 1, 2019, s. 190.

¹⁰⁶ TANER, Fahri Gökçen: “Ceza Muhakemesi Hukukunda Adil Yargılanma Hakkı Bağlamında Çelişme ve Silahların Eşitliği”, 2. Baskı, Ankara 2021, s. 180.

dünyadaki en bilinen davadır.¹⁰⁷ Miranda Kararı; şüpheliye ifadesinin alınmasından önce sessiz kalma hakkına sahip olduğunu, şüphelinin söyleyeceği her şeyin mahkemede kendi aleyhine delil olarak kullanılabileceğini, şüphelinin bir avukatı seçme veya bir avukatın atanmasını isteme hakkına sahip olduğunu, soruşturmanın herhangi bir aşamasında bir avukat talep ettiğinde avukat gelmeden soruşturmaya devam edilmeyeceğini ifade etmiştir.¹⁰⁸ Bu karar, kişinin yakalandığı andan itibaren kendisine haklarının bildirilmesinin zorunluluğunu kabul etmiştir.¹⁰⁹ ABD yapımlarında görüldüğü üzere kolluk, şüpheliyi yakaladığı andan itibaren haklarını yüksek sesle şüpheliye anlatır. Sonrasında ise yazılı bir şekilde aynı hususlar şüpheliye tekrar bildirilir. Ülkemizde de aynı uygulamaya geçilmesinin bir nebze de olsa olumlu bir adım olacağı düşüncesindeyiz.¹¹⁰

Hülasa; şüpheli ve sanığa haklarının öğretilmesi, ifade verme özgürlüğünün bir gereğidir. İfade verme özgürlüğü, şüphelinin kendi beyanları aracılığıyla kendini yükümlülük altına sokma zorunluluğunun bulunmamasıdır.¹¹¹ Kişinin haklarını öğrenme hakkı; sadece usuli bir düzenleme değil, savunma hakkının olmazsa olmazıdır. Kolluk veya yargıdaki iş yükü ne kadar yoğun olursa olsun şüpheli ve sanığın hakları detaylı olarak kendine açıklanmalı, nitelikli aydınlatma yükümlülüğü yerine getirilmelidir. Aksi takdirde hem savunma hakkı kısıtlanmış hem de hakkaniyetli bir yargılamanın varlığından bahsetmek güç olur. Böylelikle de adil yargılanma hakkının ihlali gerçekleşir. Sadece yakalama tutanağı, şüpheli ifade tutanağı veya duruşma tutanağında CMK m.90/147/191 uyarınca şüpheli veya sanığa haklarının hatırlatıldığını ya da açıkça anlatıldığının yazması; herhangi bir anlam ifade etmeyecektir. Kişiyi, suç isnadı altında olduğu andan itibaren hakları açıklanmalı ve öğretilmelidir.

¹⁰⁷ **SCHAUER**, Frederick: "The Miranda Warning", Washington Law Review, C. 88, S. 1, 2013, s. 155.

¹⁰⁸ **AKYAZAN**, Ahmet Emrah: "Miranda Hakları (Miranda v. Arizona 1966)" Türkiye Barolar Birliği Dergisi, C. 20, S. 71, 2007, s. 343.

¹⁰⁹ **AKSOY İPEKÇİOĞLU**, s. 67.

¹¹⁰ Aynı yönde görüş için bkz. **KOC AOĞLU**, s. 45.

¹¹¹ **DEMİRBAŞ**, s. 143-144.

IV. “DURUŞMALARIN BİRBİRİNE ÇOK YAKIN SAATLERE PLANLANMASI” DURUMUNUN ADİL YARGILANMA HAKKI ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ

Cumhuriyet savcısının hazırlamış olduğu iddianamenin kabulüyle kamu davası açılır ve kovuşturma süreci başlar. Sonrasında ise mahkeme tarafından duruşma günü belirlenir ve duruşmada hazır bulunması gereken kişiler çağırılır (CMK m.175). Bu çağırma, Bölge Adliye ve Adli Yargı İlk Derece Mahkemeleri ile Cumhuriyet Başsavcılıkları İdarî ve Yazı İşleri Hizmetlerinin Yürütülmesine Dair Yönetmelik’in ilgili hükümlerine göre yapılır. Bahsi geçen Yönetmelik’in 163. maddesinin 4. fıkrasının a. bendinde iddianamenin tebliğiyle birlikte duruşma tarihi ve saatinin tutanakta yer alması gerektiği; 166. maddesinin 1. fıkrasına göre duruşmalı işlerde mahkeme adının, dosya esas numarasının, taraflar ile müdafî ve vekilinin adı ve soyadının, duruşma tarihi ve saatinin bir liste hâlinde duruşmadan önce ilgililerin erişimine sunulması gerektiği açık bir şekilde düzenlenir. 7201 sayılı Tebligat Kanunu’nun 9. maddesinin 3. bendinde de davetiyede davet edilen şahsın hangi mercide ve hangi gün ve saatte hazır bulunması gerektiğinin yer alması gerektiği ifade edilmiştir. Bir başka ifadeyle ceza muhakemesi bakımından sanığın hangi tarihte ve saat kaçta duruşmasının başlayacağını bilme hakkı doğal olarak bulunmaktadır.

Uygulamada duruşma saatlerinin birbirine çok yakın saatlere (söz gelimi; 09.00, 09.02, 09.05, 09.08, 09.10 vb.), hatta bazı durumlarda aynı saate dâhi planlandığı (söz gelimi; 09.00, 09.00, 09.00 vb.) görülmektedir. Bunun sonucunda farklı dosyaların farklı sanıkları, duruşmaya iştirak etmek maksadıyla çok yakın saatlerde adliyeye gelmekteLERdir. Her ne kadar çağrı kâğıdında duruşma saatinin ilgili saatte başlayacağı tayin edilmiş olsa da genellikle bu saatten çok daha sonraki saatlerde duruşma başlamaktadır. Uygulamada bu yönde bir sorunun olduğu Hakimler ve Savcılar Kurulu tarafından da tespit edilmiştir. Nitekim Hakimler ve Savcılık Kurulu’nun Ceza Mahkemelerine Yönelik Tavsiyeler Listesi’nin 34 ve 35. maddelerinde bu sorunları yaratacak hareketlerden uzak durulması, tarafların ile müdafilerin adliyede lüzumsuz yere beklemelerinin veya duruşma saatini kaçırmaları nedeniyle haklı sitemlerde bulunmalarının önüne geçilmesi gerektiği ifade edilmiştir.¹¹²

¹¹² 34. Madde: Duruşma Saati ile Davetiyeye Yazılan Saatin Farklılık Arz Ettiği, 35. Madde: Duruşma Saatinin Tüm Dosyalarda Aynı Olduğu

Uygulamada sıklıkla yaşanan bu durumun hakkaniyetle yargılanma ilkesine uygun olup olmadığı değerlendirilirken öncelikle makul sürede yargılanma hakkına değinmek gerekir. Davaların yargılama makamlarının önünde çok uzun bir süre beklemesi ve davaların sürünce mede bırakılması, birçok ülkede yaşanan ortak bir sorundur.¹¹³ Adaletin tesisinden belki de daha önemli olan, adaletin gecikmeden tesis edilmesidir. İHAS m.6/f.1'e göre Sözleşmeye taraf olan devletler, yargı teşkilatını davalarını makul sürede sonuçlandıracak biçimde yapılandırmalı ve düzenli olarak çalışmalarını sağlamakla yükümlüdürler.¹¹⁴ Ceza muhakemesinde bu süre; mahkeme sürecinden önce savcılık soruşturması ve kolluk ihbarı ile başlar ve iç hukukun tüketilmesiyle sona erer.¹¹⁵ Nitekim *Deweer/Belçika* kararında da makul sürenin kişinin suçlandığı tarihte başlayacağı¹¹⁶, *Engel ve Diğerleri/Hollanda* kararında ise makul sürenin yargılanmanın kesin hükümle sonlandığı tarihte sona ereceği ifade edilmiştir.¹¹⁷ Bu makul süre, her davanın özelliklerine göre değişmektedir. İHAM makul süreyi hesaplarken genel anlamda üç ölçüte başvurur: Dava konusunun niteliği, soruşturma ve kovuşturma sırasında tarafların tutumu ve ulusal yargılama makamlarının tutumu.¹¹⁸ İlgili ölçütlere başvurularak her davanın farklı bir makul sürede bitirilmesi gerektiği sonucunu ulaşılır.

Uygulamada da makul sürede yargılanma hakkına riayet edilmesi için yukarıda ifade etmiş olduğumuz yola başvurulmaktadır. Başka bir deyişle bir an önce yargılamalarının bitirilmesi için bir güne, mümkün olduğu kadar duruşma sığdırılmaya çalışılmaktadır. Böylelikle mecburen planlanan duruşmalar o gün görülmelidir. Böylelikle makul sürede yargılanma hakkına riayet edilme ihtimali artacaktır. Fakat burada göz ardı edilen durum, muhakeme süjelerinin yaşayan ve yorulan insanlar olmalarıdır. Bir hâkimin bir günde sınırlarını aşacak şekilde duruşmayı

(<https://www.hsk.gov.tr/Eklentiler/310120251401ceza-mahkemeleri-tavsiyele-ripdf.pdf> (Erişim Tarihi: 06.04.2025)).

¹¹³ **GÖLCÜKLÜ**, s. 213.

¹¹⁴ **KOPARAN**, Reşat: "Adil Yargılanma Hakkı", Bursa Barosu Dergisi, C. 27, S. 73, 2003, s. 30.

¹¹⁵ **AKBULUT**, Olgun: "Adil Yargılanma Hakkı (AİHS m. 6)", Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 1, S. 1, 2002, s. 183.

¹¹⁶ İHAM *Deweer/Belçika* 6903/75-27.02.1980 § 42 (<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57469> (Erişim Tarihi: 05.04.2025)).

¹¹⁷ İHAM *Engel ve diğerleri/Hollanda* 5100/71-08.06.1976 § 89 (<https://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-57479> (Erişim Tarihi: 02.04.2025)).

¹¹⁸ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. **GÖLCÜKLÜ**, s. 215 vd.

yönetmesi ve davayı nihayete erdirecek kararı vermesi, hem maddi gerçeğe ulaşma amacını hem de hâkimin iş performansını olumsuz bir biçimde etkiler. Bu olumsuz etki sadece hâkim açısından değil, sanık açısından da kendini gösterir. Zira adliye koridorları mecazen soğuk yerlerdir. Tecrübesi olsun veya olmasın bir ceza davasında yargılanan sanığın o koridorda bekleme süresinin artması; sanığın heyecanı ve kaygısını artıracak, kendini savunma becerisi olumsuz yönde etkilenecektir. Çünkü duruşma saatlerinin kısa aralıklara planlandığını gören sanık kendini dilediği gibi savunamayacak, üzerinde ciddi bir zaman baskısı kendiliğinden oluşacaktır. Ayrıca sanık sadece ruhsal anlamda değil, fiziken de olumsuz yönde etkilenecektir. Zira bazı durumlarda duruşma, planlandığı sabahın akşamında dâhi başlayabilecektir.

Elbette duruşma saatinin makul bir süreyle gecikmesi kabul edilebilir bir durumdur. Ancak iki veya üç dakika arayla duruşma konması ya da aynı saatlere duruşma konması hâlinde bu duruşmaların mutlak suretle gecikeceği aşîkârdır. Nitekim bir duruşmanın iki veya üç dakikada sonlanması hayatın olağan akışına aykırıdır. Bunun önüne geçmek mümkündür. Hâkimin her duruşmanın ortalama ne kadar sürede bitebileceğini öngörmesi tecrübesi itibarıyla mümkündür. Çünkü dava dosyasına en çok hakim olan kişi, şüphesiz hâkim kendisidir. Tanıkların dinlenip dinlenmeyeceğini, tarafların tanık getirip getirmeyeceğini, başka delillerin sunulup sunulmayacağını, müdafinin sözlü bir savunma yapıp yapmayacağını, sanığın ifade etmek istediği başka şeylerin olup olmadığını hâkim göz önünde bulundurulmalıdır. Bunları göz önünde bulundurarak önceden duruşma tarih ve saatini ayarlamalı, kendi de dâhil olmak üzere muhakeme sükelerinin o duruşmaya etkin bir şekilde katılabilmesi için hâkim özen gösterilmelidir.

Önemle belirtmek gerekir ki etkin bir soruşturmanın yapılmış olması, kovuşturma makamını ciddi bir biçimde rahatlatmaktadır. Çünkü delillerin ortadan kaybolmadan tüm delillerin toplanması ve usule uygun gerekli soruşturmanın yapılmış olması hâlinde ne beraat edecek şüpheli sanık sıfatını haiz olmuş olacak ne de iddianamenin kabul edilmesi hâlinde duruşma sayısının gereksiz olarak artmasına sebep olunmuş olunacaktır. Ayrıca kovuşturma aşamasında mahkemelerin süreci uzatacak gereksiz adımları atmaması da önem arz etmektedir. Söz gelimi CMK m.63/f.1 uyarınca hâkimlik mesleğinin gerektirdiği hukukî bilgiyle çözümlenmesi mümkün olan konularda bilirkişiye başvurulmamalıdır. Aynı şekilde tek sanıklı, çetrefilliğin bulunmadığı, delillerin usule uygun

toplandığı ve karar vermeye uygun bir davanın duruşma tarihi ileri tarihlere bırakılmamalıdır. Bunların yapılması hâlinde hem hâkimin bir günde muhakeme yeteneğine hâlel getirmeyecek sayıda duruşma yapılması mümkün olacak hem makul sürede yargılanma hakkına riayet edilmiş olunacak hem de maddi gerçeğe ulaşılması daha mümkün olacaktır. Hiçbir sanık, hakkaniyete aykırı olarak çabucak çözülmesi mutlak olarak beklenen bir dosyanın süjesi olamaz.¹¹⁹ Fakat önemle belirtmek gerekir ki maddi gerçeğe ulaşma amacının riske atılmak suretiyle makul sürede yargılamanın yapılması için duruşmaların birbirine yakın veya aynı saatlere planlanması, hakkaniyetli bir yargılamanın yapılması ve dolayısıyla adil yargılanma hakkına uygun değildir. Bir başka ifadeyle hakkaniyete uygun yargılanma hakkı, makul sürede yargılanma hakkına feda edilemez.

Duruşma saatlerinin birbirine çok yakın olması veya aynı saatte olmasına ilişkin fazla olmasa da oldukça önem arz eden kararlar vardır. Bunların başında Yargıtay Hukuk Genel Kurulunun E. 2017/676, K. 2019/1415 ve T. 19.12.2019 sayılı kararı gelir. Yargıtay Hukuku Genel Kurulu kararında şu ifadelerle yer vermiştir:

*“...mahkemelerce birden fazla dosyanın duruşmasının aynı saate bırakılarak tarafların aynı anda hazır olmasını bekleyerek, adeta tetikte tutmak adil yargılanma hakkına aykırı olduğu gibi davayı takip edenlerin tereddüde düşürülmesi sonucu belirsizliğe itilmesi kabul edilemez...”*¹²⁰

Yukarıda yer alan kararda görüldüğü üzere duruşma saatlerinin aynı veya birbirine çok yakın planlanması hâlinde tarafların sürekli olarak duruşma listesini kontrol etmesi gerekecek ve diğer olağan işlerini rahat bir biçimde icra edemeyeceklerdir. Tarafların duruşmalarının hangi saatte başlayacağını bir belirsizlik olması nedeniyle de adil yargılanma hakkının ihlal edildiği tespit edilmiştir. Nitekim Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, bu kararı verirken uyuşmazlığa konu olayın temyiz merci olan Yargıtay 13. Hukuk Dairesi’nin metnini aynen kullanmıştır.¹²¹ Her ne kadar söz konusu karar Yargıtay Hukuk Genel Kurulu tarafından verilmiş olsa da adil yargılanma hakkı ve hakkaniyetle yargılanma hakkının hem medeni hem ceza yargılamalarına ilişkin olduğu ve uygulamada yaşanan duruşma saati sorununun hem medeni hem ceza yargılamalarında

¹¹⁹ ÖZTÜRK, s. 635.

¹²⁰ Yargıtay Hukuk Genel Kurulu E. 2017/676, K. 2019/1415 ve T. 19.12.2019.

¹²¹ Yargıtay 13. Hukuk Dairesi E. 2014/19454, K. 2014/21319 ve T. 25.06.2014.

seyrettiği dikkate alındığında, bu kararın ceza mahkemeleri açısından da önem teşkil ettiği ifade edilmelidir.

Yargıtay Ceza Genel Kurulunun eski tarihli bir kararında duruşma tarihi ile birlikte duruşma saatinin de her dosya için ayrı ayrı tayin edilmesi gerektiğine şu şekilde işaret etmiştir:

“...Görülüyor ki, uyuşmazlık, yargılama sırasında oturum saatlerinin önceden belirlenmesinde zorunluluk olup olmadığına ilişkindir. Konuyu incelemeye başlarken, ülkemizde tüm mahkemelerin bir günde yüzbinlerce davaya baktıklarını ve her davanın en az iki kişi olan tarafları “davacı-davalı veya sanık” ile tanık ve diğer alakalılarından oluşan bir kaçıyüzbin vatandaşın mahkemelere gelerek sıra bekledikleri gerçeğini vurgulamada yarar vardır. Eğer itiraznamede ileri sürüldüğü gibi yargılama ve oturum saatleri önceden tespit edilmez ise, iş ve gücünü terk ederek mahkemelere gelen bunca insan çalışma saatinin başlamasından bitimine kadar gün boyu koridorlarda sıralarını beklemek zorunda kalacaktır. Bir güne talik edilecek dava adedi ve her birinin muhtemel devam süresi gözönüne alınarak her dava için oturum saatleri önceden belli edilmişse bu takdirde ancak o saatte mahkemede bulunarak işini görecektir ve böylece günün diğer saatlerini durumuna göre değerlendirmek imkanını bulacaktır. Gün ve saatlerin değil dakikaların bile önem kazandığı ve ciddiyetle değerlendirilip iş gücü kaybının asgariye indirilmesine çalışıldığı bir dönem de bu denli zaman israfına neden olacak bir görüş ve uygulama kabule şayan değildir. Bu bakımdan çağımızda bir uygarlık simgesi, bir uygarlık ölçüsü sayılan ve üzerinde önemle durulan randevuya sadakat ve saat zamanlamasına her alanda olduğu gibi yargılamalarda da titizlikle uyulması zorunludur...”¹²²

Yargıtay Ceza Genel Kurulunun kararında görüleceği üzere duruşma saatinin belirlenmemiş olması, kişilerin tüm gün adliye koridorlarında beklemeleri sonucunu doğurmuştur. 1412 sayılı Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu’nun (CMUK) 206. maddesinin 1. fıkrasında duruşmanın yapılacağı günün mahkeme reisi tarafından tayin edileceği düzenlenmekle birlikte gaipilerin yargılanmasına ilişkin CMUK m.272/f.1’de celpnamede duruşma saatinin de yer alması gerektiği belirtilmiştir. Bir başka ifadeyle Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu, duruşmaların tertipli bir şekilde yürütülmesi maksadıyla bazı düzenlemelere yer vermiştir. Yüksek Mahkeme’nin vermiş olduğu karara göre duruşma tarihinin tayin edilmesiyle yetinilip duruşma saatinin tespit edilmemesi, tarafların söz ve cevap verme hakkını kısıtlamıştır. Her ne kadar o tarihte dâhi yargıdaki iş

¹²² Yargıtay Ceza Genel Kurulu, E. 1981/338, K. 1981/644 ve T. 28.12.1981.

yükü çok olsa da bu durum, gerçeği değiştirmemektedir. Bir başka ifadeyle hakkaniyetle yargılanma hakkı ve dolayısıyla adil yargılanma hakkı, bu çerçevede ihlal edilmiştir.

Ayrıca doğrudan konumuzla ilgisi olmamasına rağmen Yargıtay, İcra ve İflas Kanunu kapsamında duruşma saatinin belirsizliği ve öngörülemezliği nedeniyle duruşmanın başladığı saatte duruşmada hazır bulunmayan taraf aleyhine şikâyet hakkının düşürülmesine karar verilmesi kararlarını kanuna aykırı bulup bozmaktadır.¹²³

¹²³ Yargıtay 19. Ceza Dairesi E. 2015/27998, K. 2018/12361 ve T. 26.11.2018: “Şikayetçi vekilinin duruşma saatinden önce mahkeme salonunda hazır olduğunu ve mübaşir tarafından kendisine duruşmaların öğleden sonra yapılacağını söylendiği şeklindeki temyiz gerekçesinde gösterilen hususlar ile mahkeme hakiminin izni olması nedeniyle Adalet Komisyonu’nca görevlendirilen hakimce duruşmaların saat 11.00’de yapılacağını duruşma salonu kapısına asılan duruşma listesinin altına not düşülmüş olduğuna dair şikayetçi vekilinin talebi doğrultusunda dilekçesine derkenar olarak yazı yazıldığı anlaşılmakla, duruşma saatinin duruşma listesinin altına not yazılarak bildirilebileceği şeklinde bir usuli düzenleme de bulunmaması karşısında, duruşma saatleri hususunda yaratılan bu belirsizlik nedeniyle muayyen zamanda yapılmayan duruşma neticesinde taraflardan biri aleyhine haksız bir sonuca sebebiyet verilmemesi açısından, tarafları gelmeyen davaların duruşmalarının bitmesi muhtemel veya mümkün olan en son saatin beklenmesi, ya da sonraki celse için gün ve saat belirlenip taraflara duruşma davetiyesi tebliğine karar verilmesi gerektiği gözetilmeksizin savunma hakkı kısıtlanarak, şikayet hakkının düşürülmesine İİK’nun 349/6. maddesine göre karar verilmesi...”; Yargıtay 19. Ceza Dairesi E. 2015/22781, K. 2016/20729 ve T. 23.09.2016: “01.06.2005 tarihinde Resmi Gazete’de yayımlanmak suretiyle yürürlüğe giren Cumhuriyet Başsavcılıkları ile Adli Yargı İlk Derece Ceza Mahkemeleri Kalem Hizmetlerinin Yürütülmesine Dair Yönetmeliğin “Adli Yargı İlk Derece Ceza Mahkemeleri Kalem Hizmetleri” başlıklı “Üçüncü Kısım’ın” “Birinci Bölüm”ünün 46/d maddesi uyarınca tutulması zorunluluğu bulunan “duruşma günleri defteri”, aynı Yönetmeliğin 50. maddesinin birinci fıkrasında, “mahkemelerin iş durumlarına göre duruşma yapılacak gün ve saatlerin bir sıra dahilinde yazıldığı defter” olarak tarifi yapılmış, yine aynı yönetmeliğin “duruşma listesi” başlıklı 81. maddesinde de, “duruşmalı işlerde mübaşir tarafından mahkemesi; mağdur, şikayetçi ve sanık ile vekillerinin isimleri ve duruşma tarih ve saati yazılmak suretiyle bir liste düzenlenir ve bu liste duruşma salonu dışında herkesin görebileceği bir yere asılır. Bu listelerin bir sureti ayrı bir dosyada saklanır.” hüükümleri dikkate alınmadan, (1. sıradan 12. sıradaki dava dosyasına kadar) tek duruşma saati verilerek (09.30, 09.35) de duruşmaya gelen müşteki vekilinin şikayet hakkının düşürülmesine karar verilmesi...”; Yargıtay 19. Ceza Dairesi E. 2017/799, K. 2018/8528 ve T. 11.07.2018: “Duruşma saatinin 13:30 olduğu halde duruşmanın 15:04’de yapıldığı ve dosya içeriğinden duruşma gün ve saatinde adliye de bulunduğu anlaşılan ancak bir şekilde duruşmaya başlandığı hususunu öğrenemeyen şikayetçi vekilinin duruşmaya gelmediğinden bahisle şikayet hakkının düşürülmesine karar verilmesi...” Yargıtay 19. Ceza Dairesi E. 2016/10918, K. 2018/6977 ve T. 06.06.2018: “22/01/2015 tarihli 2. celsede duruşma saatinin 09:30 olarak belirlenmesine rağmen UYAP kayıtlarındaki duruşma listesinde duruşma saatinin 11:10 olduğu, şikayetçi vekilinin duruşma saatini UYAP kayıtlarına göre öğrendiği kabul edilip, duruşma günü ve saatinde duruşma açılarak yargılamaya devam

Yüksek mahkeme kararlarında görüleceği üzere duruşmaların aynı veya birbirine çok yakın saatlere planlanması adil yargılanma hakkının ihlalidir. Bu nedenden dolayı kaçırılan duruşmalar bakımından taraflar aleyhine bir sonuç doğmamalıdır. Yüksek mahkeme kararlarının yanında Hakimler ve Savcılar Kurulunun da tavsiye kararlarında söz konusu durumun yaşanmaması için gereken önlemlerin alınması gerektiği ifade edilmiştir. Tekrar etmek gerekir ki ceza muhakemesinde duruşma saatlerinin sıkışık olarak planlanması, özellikle sanık bakımından olumsuz bir durum yaratacak ve sanığın savunma hakkını hanel gelecektir. Ceza mahkemesinde yargılanan bir sanığın adliyyede uzunca bir süre beklemesi; heyecan ve kaygısını artıracak, savunmasını etkileyecektir. Özellikle duruşma saatlerinin sıkışık olduğunu gören sanık, duruşmada dilediği şekil ve sürede savunma yapmaması gerektiği baskısını hissedebilir. Bunların savunma hakkı ve hakkaniyetle yargılanma hakkına uygun olmadığını belirtmek gerekir. Dolayısıyla hem duruşma saatleri arasında makul bir sürenin bulunması hem de gereksiz duruşmaların yapılmaması gerekir. Böylelikle diğer unsurlardan bağımsız olarak hem hakkaniyetli bir yargılama yapılmış olur hem de makul sürede yargılanma hakkına uygun hareket edilmiş olur. Son olarak duruşma saatindeki ufak sapmaların hakkaniyetli bir yargılamanın yapılmadığı anlamına gelmeyeceğinin vurgulanması gerekir. Bu ufak sapmaların doğrudan tayin edilmesi mümkün değildir. Fakat kanaatimizce bir saatten fazla duruşmanın beklenmesi, ufak bir sapmadan öteye hakkaniyetli yargılamanın yapılmasını etkileyecek bir süredir.

V. “DURUŞMA ÖNCESİ HÂKİMİN KARAR METNİNİ HAZIRLAMASI” EYLEMİNİN ADİL YARGILANMA HAKKI ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ

Uygulamada sıklıkla yaşanan durumlardan bir diğeri, CMK m.223 uyarınca duruşmanın sona ereceği ve hükmün açıklanacağı duruşmada

olunması gerekirken vaktinden önce duruşma açılarak şikayetçi ve vekilinin hazır bulunmaması sebebiyle şikayet hakkının düşürülmesine karar verilmesi...”; Yargıtay 11. Ceza Dairesi E. 2012/20181, K. 2013/1312 ve T. 24.01.2013: “Adı geçen şikayetçinin taraf olduğu toplam 12 dava dosyalarının duruşma defterine 10. sıradan 22. sıraya kadar kaydı yapılarak saat 10:00 – 11:00 arasında olmak üzere tek bir süre verilmiş olduğunun anlaşılması karşısında; taraflar aleyhine haksız bir sonuca sebebiyet verilmemesi açısından, söz konusu dosyalarla ilgili olarak davaların duruşmasının bitmesi muhtemel olan ve sonraki duruşmaların başlayacağı saat olan 11:00’a kadar beklenerek gelen olmaması halinde şikayet hakkının düşürülmesine karar verilmesi gerektiği düşünülmeyen bu saatten önce tutanak tutulmak suretiyle yazılı şekilde düşme kararı verilmesi...”

hâkimin karar metnini önceden hazırlamış olmasıdır. Bu husus da öncekiler gibi Hakimler ve Savcılar Kurulu tarafından tespit edilmiştir. Kurulun “Ceza Mahkemelerine Yönelik Tavsiyeler Listesi”nin 38. başlığında “Duruşma ve Keşif Tutanakları ile Gerekçeli Kararların Matbu Olarak Düzenlendiği veya Kararların Yeterli Gerekçeyi İçermediği” tespiti şu şekildedir: “Duruşma tutanaklarının ve bunun devamı niteliğinde olup, dosya içeriğini yansıtan gerekçeli kararın (keza bu kapsamda keşif tutanaklarının) önceden matbu şekilde hazırlanarak, boşlukların el yazısı ile doldurulması suretiyle ikmal edilmesinin Yargıtay 10. Ceza Dairesinin 15.03.2005 tarih ve 2004/23311 esas, 2005/2689 karar sayılı ve 7. Ceza Dairesinin 28.02.2005 tarih ve 2004/28592 esas, 2005/1153 sayılı kararlarında bozmaya konu edildiği hususuna dikkat edilmesi ve Ceza Muhakemesi Kanunu’nun 219, 221, 231 ve 232. maddelerine aykırılık teşkil eden ve sorumluluğu doğurabilecek nitelikteki bu tür uygulamadan kaçınılması, Anayasa’nın 141, 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu’nun 34 ve 230. maddelerinde düzenlenen kararların gerekçeli olarak yazılması gerektiği hususundaki amir hükmün ve Yargıtay Ceza Genel Kurulunun 2014/15-460 esas ve 2015/198 karar sayılı ilamının da göz önünde bulundurulması...”¹²⁴ Dolayısıyla “Kararın Önceden Hazırlanması” uygulaması Hakimler ve Savcılar Kurulunun da dikkatini çekmiştir. Söz konusu bu uygulama, hâkimin o gün gireceği tüm duruşmalar açısından yapıldığı görülmektedir. Böylelikle hâkim, hüküm aşamasına geldiğinde önceden hazırlamış olduğu karar metninin kopyalanarak duruşma tutanağına yapıştırılmasını zabıt kâtibinden ister. Uygulamada “kopyala-yapıştır” olarak ifade edilen bu eylemin hakkaniyete uygun yargılanma hakkı, hâkimin tarafsızlığı ve masumiyet karinesi çerçevesinde değerlendirilmesi önem arz eder. Bu bağlamda öncelikle duruşmaya değinmek yerinde olacaktır.

CMK m.175/f.1 uyarınca failin suçu işlediğine ilişkin yeterli şüpheye ulaşan Cumhuriyet savcısının hazırlamış olduğu iddianamenin mahkeme tarafından kabul edilmesiyle kamu davası açılmış ve kovuşturma evresi başlamış olur. Bu andan itibaren şüpheli, sanık sıfatını haiz olacaktır.¹²⁵ Öğretide kabul edildiği üzere kovuşturma, toplam üç bölümden oluşmaktadır: 1. Duruşma Hazırlığı, 2. Duruşma, 3. Hüküm (Duruşmadan Sonuç Çıkarma, Son Karar).¹²⁶

¹²⁴ <https://www.hsk.gov.tr/Eklentiler/310120251401ceza-mahkemeleri-tavsiyeleripdf.pdf> (Erişim Tarihi: 21.12.2025)

¹²⁵ YENİSEY/NUHOĞLU, s. 751.

¹²⁶ ÖZTÜRK, s. 628; YENİSEY/NUHOĞLU, s. 804; Hakan, KARAKEHYA, Ceza Muhakemesi Hukuku (Muhakeme), Ankara 2024, s. 479; ŞAHİN/GÖKTÜRK, s. 472;

Ceza muhakemesi hukuku bakımından duruşma, yargılama makamı olan mahkemenin delillere doğrudan doğruya temas etmek suretiyle maddi gerçeğe ulaşmaya çalıştığı en önemli aşamadır.¹²⁷ CMK m.217/f.1’de yer alan *“Hâkim, kararını ancak duruşmaya getirilmiş ve huzurunda tartışılmış delillere dayandırabilir. Bu deliller hâkimin vicdanî kanaatiyle serbestçe takdir edilir.”* düzenlemesi, duruşmanın vicdani kanaatin olduğu devre olarak kabul eder.¹²⁸ İlgililerin dinlenmesi, delillerin toplanması ve son sözün sanığa verilmesinden sonra mahkeme, duruşmada ileri sürülen ve tartışılan delillerden edineceği kanaate göre son karar mahiyetinde olan bir hüküm vermek zorundadır. Bu hükmün kurulması amacıyla mahkeme heyetinin müzakereye çekilmesi (veya tek hâkimse ara vermesi ya da odasına çekilmesi¹²⁹) suretiyle başlayan ve değerlendirme sonucu hükmün tefhim edilmesi ile sonlanan bir son karar devresi bulunmaktadır.¹³⁰ Hüküm açıklanmadan önce hâkimlerin kararı kendi aralarında tartışmalarına müzakere denmektedir.¹³¹ Yargıtay Ceza Genel Kurulunun vermiş olduğu bir kararda, toplu mahkemelerde müzakereye ilişkin hükümlerin uyulması gereken zorunlu ve emredici kurallar olduğunu ifade etmiştir.¹³² CMK m.227 uyarınca müzakerede kural olarak sadece karara ve hükme katılacak hâkimler bulunur. Fakat CMK m.228 gereği müzakerenin yönetiminden sorumlu olan mahkeme başkanı, hâkim ve savcı yardımcıları ile mahkemesinde staj yapan stajyer avukatları müzakere sırasında hazır bulunmalarına izin verebilir. Mahkeme heyeti veya hâkim, bu müzakere veya ara sırasında tüm delilleri ve sanığın son sözünü de dikkate almak suretiyle bir kanaate ulaşacak ve CMK m.223’te

DÜLGER/TAŞKIN, s. 697. Kovuşturmanın duruşma hazırlığı ve duruşma olmak üzere toplam iki devreden oluştuğunu fakat kovuşturmanın hükmün kesinleşmesiyle birlikte sona ermesinden dolayı üçüncü bir devre olarak kanun yolunun kabul edilmesi gerektiğine ilişkin görüş için bkz. **ÖZBEK/DOĞAN/BACAKSIZ**, s. 581.

¹²⁷ **KARAKEHYA**, Duruşma, s. 43.

¹²⁸ **KARAKEHYA**, Duruşma, s. 79.

¹²⁹ **KARAKEHYA**, Muhakeme, s. 553.

¹³⁰ **ÖZTÜRK**, s. 641.

¹³¹ **DÜLGER/TAŞKIN**, s. 749.

¹³² *“Gerek Yargıtay uygulamalarında ve gerekse öğretide açıkça belirtildiği üzere bu düzenlemeler toplu mahkemelerde müzakere ve oy vermelerde mutlaka uyulması gereken emredici usul kurallarıdır. Yargılamada kanıtların toplanmasından sonra hâkimlerin olay hakkında birbirlerini aydınlatmaları için müzakere yapılır. Karar verilmeden önce böyle bir müzakerenin yapılması emredici usul kuralına aykırılık oluşturur. Karardan önceki tartışmada, meselenin varlığı, yokluğu, gerekliliği veya gerekmezliği öncelikle oylanarak, çözümlenmelidir. Zira, her hâkim CMK’nın 229. maddesinin 2. fıkrası uyarınca sorun hakkında oy vermek zorundadır.”* Yargıtay Ceza Genel Kurulu, E. 2022/190, K. 2022/300 ve T. 26.04.2022.

yer alan hükümlerden birini verecektir. Fakat uygulamada CMK m.227'ye aykırı olarak Cumhuriyet savcısı da müzakereye katılmakta ve mahkeme heyetinin son kararını son anda etkileme imkânı bulunmaktadır. Bu uygulamanın da adil yargılanma hakkına ve silahların eşitliği ilkesine uygun olmadığını şerh olarak düşmek gerekir.¹³³

CMK m.223/f.1/c.1'de "*Duruşmanın sona erdiği açıklandıktan sonra hüküm verilir.*" düzenlemesi yer almaktadır. Lafzi yorum yapıldığında dikkat edilirse duruşmanın sona erdiği açıklandıktan sonra hükmün açıklanması değil, hükmün verilmesinden söz edilmektedir. "*Hüküm verilir*" yerine "*hüküm açıklanır*" düzenlemesi yer alsaydı mahkemenin önceden bir hüküm vereceği fakat bu hükmün ancak duruşmanın bitiminden sonra açıklanabileceği anlamı oluşurdu. Bir başka ifadeyle mahkemenin hükmü önceden kararlaştırılmış olması gerekecekti. Fakat ceza muhakemesi hukukunun amacı, çelişmeli muhakeme ve duruşmanın önemine uygun olarak hükmün *verilmesinden* bahsedilmiştir. Dolayısıyla mahkeme, duruşma sona erdikten sonra ne şekil bir hüküm vereceğini kararlaştırılmalıdır. Buna göre önceden hükmün hazırlanması ve duruşmanın sona erdiği açıklandıktan sonra duruşma zaptına kopyala yapıştır yapmak suretiyle hükmün verilmesi mümkün değildir. Bu işlem olsa olsa hükmün açıklanmasıdır. Ancak mevcut mevzuat çerçevesinde bunun yapılması mümkün değildir. Mevzuat buna izin verseydi dâhi hakkaniyetli yargılanma hakkı çerçevesinde bunun değerlendirilmesi ayrıca gerekecektir.

Hakkaniyetli bir yargılama sürecinin yürütülmesi, hakkaniyet ve adaletten uzak uygulamalardan kaçınılmasıyla mümkündür. Hakkaniyetli yargılamanın doğrudan bir tanımı bulunmamaktadır. Zira hakkaniyet, sürecin işleyişine göre anlam kazanır. Buna göre her olay bakımından özenle ve özellikle değerlendirilmelidir. Uygulamada karar duruşması olarak bilinen son duruşmada da deliller tartışılabilir, yeni bir delil ortaya çıkabilir, suçun hukuki niteliği değişebilir, cezada indirim veya artırım yapılmasını gerektiren sebepler ortaya çıkabilir, hatta hâkimin kanaati tamamen değişebilir. Aynı zamanda sanığa son sözün verilmesi alelade bir usuli düzenleme değil, tarihsel bir inkişafı olan ve son derece ehemmiyet arz eden bir düzenlemedir. Son söz hakkıyla sanık; önceden söylemiş olduğu beyanlardan sonra esasa veya şahsına ilişkin olarak bir şeyler söylemek, suçu ikrar etmek, mazeretini veya hatasını bildirmek gibi son bir

¹³³ DÜLGER/TAŞKIN, s. 749; GÖKCEN, Ahmet: "Ceza Muhakemesinde Son Karar (Hüküm) Devresi", Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 6, S. 2, 2024, s. 1160.

fırsat yakalamaktadır.¹³⁴ Hükümün hâkim tarafından önceden hazırlanmış olması, sanığa son sözün verilmesi dâhil son duruşmadaki işlemlerin tamamının göz ardı edilmesine yol açabilecektir. Bunun da hakkaniyetli bir yargılama sonucunu doğurmayacağı açıktır. Ayrıca sanığa son sözün verilmesi; sadece Ceza Muhakemesi Kanunu'nda yer alan emredici hükümün yerine getirilmesi maksadıyla değil, savunma hakkının kutsallığı bilinciyle verilmelidir.¹³⁵

Önemle belirtmek gerekir ki yargıdaki iş yükü dikkate alındığında duruşmada vakit kaybının önlenmesi için her dosya açısından matbu metinlerin kullanılmasında bir sorun görmüyoruz. Zira bu metinler tüm duruşmalarda kullanılmaktadır. Fakat sanığın cezasını etkileyecek veya cezasını tayin edecek metinlerin önceden hazırlanmış olması hakkaniyetle yargılanma hakkına aykırıdır. Söz gelimi; duruşma zaptında “*sanık dedi, beraatimi istiyorum aksi kanaatteyseniz lehe hükümlerin uygulanmasını istiyorum dedi, vb.*” ibarelerinin yer almasında bir sorun yoktur. Fakat önceden başka bir belgede dosya numaralarına göre doğrudan hükümlerin verilmiş olması ciddi bir sorundur. Antitez olarak “*Hâkimin yoğun iş yükü kapsamında dosyayı önceden incelemesi ve karar vermesi daha adil bir sonuç doğuracaktır.*” hususu ileri sürülebilir. Fakat bu durum, az önce açıkladığımız hususların doğruluğunu etkilemeyecektir. Ayrıca doğru bulmadığımız husus hâkimin önceden dosyaları incelemesi değil, hâkimin önceden hüküm vermesidir. Hâkimin yoğun iş yükü karşısında dosyaları önceden incelemesi son derece doğal hatta gereklidir. Bu süre zarfında bir kanaate ulaşması da mümkündür. Ancak hâkim, kendi ön yargısına karşı da hakkaniyetli bir yargılama yürütmelidir. Hâkimin son duruşmadan önce bir hüküm vermiş olması, kendi ön yargısını oluşturacaktır. Böylelikle son duruşmada ne olursa olsun hâkimin kanaati kolaylıkla değişmeyecektir. Bir başka ifadeyle hâkimin kararını değiştirme eğilimi, pek karşılaşılabilecek bir durum değildir. Özellikle yargılama konusu suç, ağır ceza mahkemesinin görev alanına girmeyen bir suçsa hâkimin kararını değiştirme ihtimali daha da azalacaktır. Çünkü bu durumda hâkim, tekrar yeni bir hüküm kurmamak ve zahmet göstermemek için kararını kanun yolu denetimine bırakabilecektir. Dolayısıyla hem son duruşma hem de sanığın son sözünün önemi kalmayacaktır. Sonuç olarak hâkim,

¹³⁴ KAZAKER, Gözde: “Sanığın Son Söz Hakkına İlişkin Bir Yargıtay Ceza Genel Kurulu Kararı Üzerine Düşünceler”, Çukurova Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 4, S. 7, 2017, s. 68.

¹³⁵ KAZAKER, s. 71.

hakkaniyetli bir yargılama yürütebilmesi için hükmünü mutlaka sanığın son sözünü duyduktan sonra vermelidir. Önceden verilmiş olan hükmün sonradan değiştirilmesi, imkânsız olmamakla birlikte çok zordur.

Hâkimin önceden karar metnini hazırlama nedeni olarak Türk Ceza Kanunu'nun "*Cezanın Belirlenmesi*" başlıklı 61. maddesi gösterilebilir. TCK m.61, temel ve sonuç cezaya ilişkin hükümler dikkate alınmak suretiyle somut cezanın tayin edilmesini sağlayan bir hükümdür.¹³⁶ Buna göre hâkim, maddi bir hata yapmamak için önceden vereceği hapis veya adli para cezasının miktarını hesaplayabilir. Fakat bu antitez de az önce açıkladığımız hususların doğruluğunu etkilemeyecektir. Zira hakkaniyetli bir yargılamanın yapılması, maddi hatanın yapılmamasına feda edilemez. Ayrıca TCK m.61'de yer alan hesaplamaları hâkimin deneyimi doğrultusunda birkaç dakikada yapması gayet mümkündür. Sırf bu nedenden dolayı hâkim önceden karar vermesi kabul edilemez. Ek olarak hükümde maddi bir hatanın yapılması hâlinde de bu durum, kanun yolu denetimiyle düzeltilebilecektir.

Kanaatimizce üç hâkimden oluşan ağır ceza mahkemesi ile bir hâkimden oluşan asliye ceza mahkemesi bakımından karar metninin önceden hazırlanması arasında bir ayrım yapılması, hukuk tekniği bakımından mümkün değildir. Nitekim bu ayrımın yapılması mevzuata da aykırı olacaktır. Ceza Muhakemesi Kanunu'nda son duruşmaya ilişkin yer alan hükümlerin nedeni, usuli bir uygulamayı icra etmek değildir. Sanığın son sözü duyulmadan hükmün verilmiş olması, hakkaniyetli bir uygulama doğurmayacaktır. Buna karşı antitez olarak "*Hâkim son sözü duyduktan sonra kararını değiştirebilir.*" ifadesi doğal olarak ileri sürülebilir. Ancak unutulmamalıdır ki hâkimin önceden karar verdiği bilen sanık, son duruşmada rahat bir şekilde son savunmasını yapamayacağı gibi son sözlerini de dilediği şekilde söylemeyecektir. Zira hâkim tarafından kararın çoktan verildiğini bilecektir. Sanığın son sözünü söylemesinden önce hâkim tarafından hükmün verilmiş olması; sadece sanığın son sözüne ilişkin değil, müdafinin savunması bakımından da sorun yaratacaktır. Önceden belirtmiş olduğumuz üzere hâkimin önceden vermiş olduğu kararı sonradan değiştirme eğilimi de son derece düşüktür. Çünkü hâkim, duruşmadan önce bir ön yargıda bulunmuştur.

¹³⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. POLAT, Kaan: "Türk Ceza Kanunu m. 61 Açısından Cezanın Belirlenmesi", Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 6, S. 1, 2024, s. 575 vd.

Ayrıca hâkimin karar metnini son duruşmadan önceden hazırlamasının hâkimin tarafsızlığını zedeleyip zedelediği de kısaca üzerinde durulması gereken bir husustur. Bağımsızlığın tamamlayıcısı olan hâkimin tarafsızlığı¹³⁷, İHAM m.6/f.1’de “*Herkes davasının, ... cezai alanda kendisine yöneltilen suçlamaların esası konusunda karar verecek olan, yasayla kurulmuş, bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından, ... görülmesini isteme hakkına sahiptir.*” ve Any m.9’da “*Yargı yetkisi, Türk Milleti adına bağımsız ve tarafsız mahkemelerce kullanılır.*” şeklinde düzenlenmiştir. Her ne kadar hukuki metinlerde “mahkeme” terimi kullanılmış olsa da çalışma konumuz açısından “hâkim”in tarafsızlığı terimini kullanmayı tercih ediyoruz. İHAM, tarafsızlığı objektif tarafsızlık ve sübjektif tarafsızlık olmak üzere ikiye ayırır. Böylelikle İHAM, mahkemenin tarafsız olup olmadığını hem öznel hem de nesnel bir sınamayla tespit edecektir.¹³⁸ Sübjektif tarafsızlık, hâkimin içsel anlamda tarafsız olması ve ön yargıdan uzak bir biçimde karar vermesi; objektif tarafsızlık, hâkimin üçüncü kişiler nezdinde tarafsız oluşuna hâle getirecek eylemlerden kaçınması ve tarafsız oluşlarıyla ilgili dışarıya güven vermesidir. Başka bir deyişle sübjektif tarafsızlık öznelken objektif tarafsızlık nesneldir. İnsanların hukuka olan güveninin zedelenmemesi için objektif tarafsızlık oldukça önem arz eder.

İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi, hâkimin sübjektif tarafsızlığını karine olarak kabul eder. Bir başka ifadeyle hâkimin sübjektif olarak tarafsız olmadığı ispat edilene kadar hâkim tarafsız sayılır. Hâkim üzerinde felsefi, bireyseli ahlaki, ideolojik gibi etmenler karar verme sürecinde etkide bulunduğu dair makul ve ciddi bir şüphe bulunuyorsa hâkimin sübjektif olarak taraflı olduğuna kanaat getirilebilir.¹³⁹ Hâkimin objektif tarafsızlığında ise İHAM; adaletin tesis edilmesinin yetmeyeceği, adaletin tesis edildiğinin sarıh bir şekilde gösterilmesi ve görülmesi gerektiğini aramaktadır. Hâkimin tarafsız olup olmadığı, makul bir üçüncü kişinin konuya gerçekçi ve mantıklı olarak bakması ve taraflılık yönünde bir algıya sahip olup olmadığı biçimde değerlendirilmelidir.¹⁴⁰

İnsan Hakları Avrupa Mahkemesinin *Morel/Fransa* kararı, çalışma konumuz açısından dolaylı olarak önem arz eder. Mahkemeye göre

¹³⁷ PEKCANITEZ, s. 40.

¹³⁸ AKTEPE ARTIK, Sezin, Medeni Usul Hukukunda Adil Yargılanma Hakkı, 1. Baskı, Ankara 2014, Adalet Yayınevi, s. 215.

¹³⁹ TOPUZ, Gökçen/KONAN, Belkis: “Geçmişten Günümüze Türk Hukukunda Hâkimin Tarafsızlığı”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 66, S. 4, 2017, s. 776-777.

¹⁴⁰ İNCEOĞLU, Sibel, Yargıcın Davranış İlkeleri, 1. Baskı, İstanbul 2008, s. 35.

hâkimin yalnız yargılama öncesi birtakım kararlar almış olması, onun tarafsızlığına hâlel geldiği anlamına gelmez. Bu bağlamda hâkimin dosya hakkında ayrıntılı bilgi sahibi olması, esas hakkında karar verirken tarafsız olamayacağına dair bir ön yargı taşıdığı söylenemez. Ön değerlendirmenin yapılmış olması da nihai değerlendirmenin karara bağlandığı anlamına gelmez. Önemli olan, bu nihai değerlendirmenin karar verildiği anda yapılması ve duruşmada sunulan deliller ile dinlenen taraf beyanlarına dayanmasıdır.¹⁴¹ Hâkimin karar metnini önceden hazırlaması, bu karar incelendiğinde bir ön değerlendirme olarak kabul edilir. Fakat bu ön değerlendirmenin duruşma sırasında kopyala yapıştır yapılmak suretiyle duruşma zaptına aynen eklenmesi, bunu bir nihai değerlendirmeye dönüştürecektir. Kanaatimizce bu durumda hâkimin tarafsız olmadığından bahsetmek mümkün değildir. Zira hâkimin bu ön değerlendirmeye değiştirmesi mümkündür. Uygulamada bunun bazen yapılmaması ise farklı bir durumdur. Her ne kadar hâkimin yaptığı bu eylemin doğrudan hâkimin tarafsızlığı ilkesine aykırı olduğunu düşünmesek de bunun hakkaniyetli yargılama ilkesine uygun olmadığını ifade etmemiz gerekir. Ayrıca sanığın, hâkimin karar metnini önceden hazırladığını bilmesi ve hâkimin bunu bir alışkanlık hâline getirmesi hâlinde sübjektif tarafsızlığına hâlel gelmiş olmasa bile objektif tarafsızlık bakımından bir sorun oluşabileceği de vurgulanmalıdır. Çünkü hâkimin istikrarlı olarak yapmış olduğu bu eylem, üçüncü kişiler bakımından hâkimin hukuka uygun hareket etmediği ve önceden zihninde var olan bir duruma göre sürekli karar verdiği izlenimini doğurabilir. Ancak kanaatimizce genel anlamda hâkimin karar metnini önceden hazırlaması, hâkimin tarafsız olmadığı anlamına gelmediğini ifade etmek gerekir.

Hâkimin karar metnini önceden hazırlamasının masumiyet karinesine aykırı olup olmadığı da kısaca değerlendirilmelidir. İHAS m.6/f.2’de yer alan “Bir suç ile itham edilen herkes, suçluluğu yasal olarak sabit oluncaya kadar masum sayılır.” ile Any m.38/f.4’te yer alan “Suçluluğu hükmen sabit oluncaya kadar, kimse suçlu sayılamaz.” düzenlemeleri, masumiyet karinesine ilişkindir. Masumiyet karinesi, Anglo-Sakson hukuku kaynaklı olan ve adil yargılanma hakkının özünü oluşturan ceza hukukunun evrensel ilkelerinden biridir.¹⁴² Bu karineye göre mahkemeler, sanığa karşı tarafsız olduğuna dair bir güvence vermekte ve hüküm kesinleşmeden önce

¹⁴¹ Morel/France, 34130/96, 06.06.2000, Paragraf 40 vd.; **AKTEPE ARTIK**, s. 223.

¹⁴² **YILDIRIM**, Akif, “Anayasa Mahkemesi Uygulamasında Masumiyet Karinesi”, Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi, S. 9, 2017, s. 492.

sanığa suçluymuş gibi kabul edilmesinin önüne geçilmesini amaçlayan bir dokunulmazlık sağlamaktadır.¹⁴³ Ayrıca bu karinenin ihlali sadece hâkim tarafından değil, diğer kamu makamları tarafından da ihlal edilebilir.¹⁴⁴ Hâkimin önceden karar metnini hazırlaması ve bu metinde sanığın hapis cezası ile cezalandırılması, kanaatimizce masumiyet karinesinin ihlali olarak değerlendirilemez. Çünkü hâkim; önceden karar vermiş olmasa dâhi, bir başka ifadeyle karar duruşmasında sanığın suçlu olduğuna kanaat getirip hapis cezasına o an karar verse dâhi (kanun yolunun bulunduğu hâlde) masumiyet karinesinin ihlalinin bahsedilmez. Aksinin kabulü, bu ilkenin varoluş amacına aykırı olur. Sanığın suçlu olarak kabul edilmesi, hükmün kesinleşmesine bağlıdır. Bu karinenin ihlali, hüküm kesinleşmeden sanığa hukuken suçlu muamelesinin yapılmasıdır. Ancak hâkimin sanık hakkında karar duruşmasından önce veya karar duruşması sırasında sanığın suçlu olduğuna kanaat getirmesi, ceza muhakemesi hukukunun özünde bulunmaktadır. Hâkimin o kararı vermesi, sanığın suçlu olduğunu göstermeyecektir. Zira hüküm, henüz kesinleşmiş olmayacaktır. Ancak hükmün kesinleşmesi için izlenilmesi gereken süreç başlayacaktır. Buna benzer olarak hâkimin karar metnini önceden hazırlaması da sanığın mutlak olarak suçlu olduğu anlamına gelmeyecektir. Sadece hâkimin nasıl bir karar vereceğinin öngörülmesini sağlayacaktır.

Sonuç olarak her ne kadar yargıdaki yoğun iş yükü; hâkimleri karar metnini önceden hazırlamaya teşvik etse de bu iş yükü, adaletin özü ve hakkaniyetin gereğinden taviz verilmesi için geçerli bir sebep değildir. Zira kişilerin temel hak ve hürriyetlerine en yoğun müdahalede bulunan alan olan ceza hukukunda, en ufak bir dikkatsizlik ve hatanın yaşanmaması gerekir. Aksi takdirde telafisi mümkün olmayan veya mümkün olmakla birlikte oldukça güç olan sonuçlar ortaya çıkabilir. Bundan dolayı hâkimlerin karar vermeden önce sanığın son sözünü dinlemesi sadece hukuken değil, vicdanen de zorunludur. Son duruşmada belirtilecekler dikkate alınmadan ve sanığın son sözü dinlenmeden kararın önceden verilmesi, hâkimin ön yargısı olarak kendini gösterecek ve bu durum hakkaniyetli bir yargılamaya uygun olmayacaktır. Dolayısıyla yargıdaki iş yükü ne kadar yoğun olursa olsun karar metinleri önceden hazırlanmamalı, sanığın son sözü dinlendikten sonra duruşma sona erdirilmeli ve hüküm o andan itibaren verilmelidir. CMK m.231 uyarınca kanun

¹⁴³ SCHROEDER/YENİSEY/PEUKERT, s. 30.

¹⁴⁴ AKBULUT, s. 188; İHAM *Allenet de Ribemont v. Fransa* B. 15175/89, T. 10.02.1995, Paragraf 36.

koyucu; hâkimden o anda ayrıntılı bir gerekçe sunmasını zaten beklemekte, sadece gerekçenin ana çizgileriyle anlatılmasını emretmektedir. CMK m.232/f.4 uyarınca da hükmün açıklanmasından on beş gün içinde gerekçeli kararın yazılması gerekiyor. Buna göre duruşma sona erdikten sonra hâkimden ayrıntılı bir gerekçenin yazılması o an beklenmemekle birlikte hâkimin hüküm vermesi zorunludur.

SONUÇ

Hukukun gelişebilmesi; sadece teorik tartışmaların ele alınmasına değil, bu teorilerin uygulamada nasıl karşılık bulduğunun da incelenmesine bağlıdır. Aksi bir yaklaşım, hukukun yalnızca normatif metinlerden ibaret olduğu gibi eksik bir kabule yol açar. 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu, esasen 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun uygulanma usulünü ve ceza yargılamasının hangi esaslar çerçevesinde yürütüleceğini düzenleyen temel mevzuattır. Her ne kadar söz konusu Kanun, ceza muhakemesine ilişkin ayrıntılı hükümler içerse de uygulamada kimi zaman bu hükümlere yeterince uyulmadığı görülmektedir. Böylelikle kanun maddeleri sadece teoride kalabilmektedir. Bunun yanında, bazı durumlarda şeklen kanuna uygun bir yargılama yapılmakla birlikte, kanunun amacıyla ve dayandığı temel hak ve ilkelerle bağdaşmayan sonuçlar ortaya çıkabilmektedir. Uygulamadaki faaliyetlerin şeklen kanuna uygun olup olmadığı tartışılmalıdır. Bu çalışma, ceza muhakemesi pratiğinde sıklıkla karşılaşılan üç uygulama örneğini ele alarak, bunların adil yargılanma hakkı bakımından değerlendirilmesini amaçlamaktadır.

Birincisi; devlet karşısında güçsüz konumda bulunan şüpheli veya sanığın korunmasına yönelik güvencelerin başında, haklarının kendisine açık ve anlaşılır biçimde bildirilmesine ilişkindir. Ceza Muhakemesi Kanunu'nda bu yükümlülük; yakalamaya ilişkin CMK m.90'da, ifade ve sorgu usulünü düzenleyen CMK m.147'de ve duruşmanın başlamasına dair CMK m.191'de hüküm altına alınmıştır. Buna göre, yakalama anından itibaren kişiye susma hakkı, müdafî yardımından yararlanma hakkı, sulh ceza hâkimine başvurma hakkı, yakınlarına haber verilmesini isteme hakkı ve lehine olan delillerin toplanmasını talep etme hakkı gibi temel güvencelerin açıklanması zorunludur. Kanun metninde yer yer "bildirilir" veya "hatırlatılır" ifadeleri kullanılmış olsa da, kanun koyucunun amacı ve şüpheli ya da sanığın muhakemedeki zayıf konumu dikkate alındığında, bu hakların salt şekli bir bildirimle yetinilmeyip, fiilen öğretilmesi ve açıklanması gerektiği açıktır. Ancak uygulamada çoğu zaman bu yükümlülük, yakalama veya ifade tutanaklarında yer alan matbu

ifadelerin şüpheliye gösterilip imzalatılmasıyla sınırlı kalmaktadır. Üstelik birçok durumda, söz konusu hakların yer aldığı belgeler, ifade işlemi tamamlandıktan sonra şüphelinin önüne konulmaktadır. Benzer bir durum duruşma aşamasında da gözlemlenmektedir. Her ne kadar duruşma zaptında sanığa kanuni haklarının hatırlatıldığı belirtilse de, gerçekte bu hakların açıklanmadığı, hatta çoğu zaman hatırlatmanın dahi yapılmadığı görülmektedir. Oysa şüpheli veya sanığa haklarının usulüne uygun şekilde açıklanmaması hâlinde, bu kişilerin beyanları ya da bu beyanlar aracılığıyla elde edilen deliller, CMK m.217/2 uyarınca hukuka aykırı delil niteliği taşır ve hükme esas alınamaz.

Şüpheli ve sanığa haklarının öğretilmesi, ifade verme özgürlüğünün bir gereğidir. İfade verme özgürlüğü, şüphelinin kendi beyanları aracılığıyla kendini yükümlülük altına sokma zorunluluğunun bulunmamasıdır. Kişinin haklarını öğrenme hakkı; sadece usuli bir düzenleme değil, savunma hakkının olmazsa olmazıdır. Kolluk veya yargıdaki iş yükü ne kadar yoğun olursa olsun şüpheli ve sanığın hakları detaylı olarak kendisine açıklanmalı, ayrıntılı aydınlatma yükümlülüğü yerine getirilmelidir. Aksi takdirde hem savunma hakkı kısıtlanmış olur hem de hakkaniyetli bir yargılamanın varlığından bahsetmek mümkün olmaz. Böylelikle de İHAS m.6/f.1 gereğince adil yargılanma hakkının ihlali kendini göstermiş olur. Sadece yakalama tutanağı, şüpheli ifade tutanağı veya duruşma tutanağında CMK m.90/147/191 uyarınca şüpheli veya sanığa haklarının hatırlatıldığını ya da açıkça anlatıldığının yazması; herhangi bir anlam ifade etmeyecektir. Kişiye, suç isnadı altında olduğu andan itibaren hakları açıklanmalı ve öğretilmelidir.

İkinci olarak, duruşmaların çoğu zaman birbirine son derece yakın zaman dilimlerine, hatta kimi hâllerde aynı saate denk gelecek şekilde planlandığı görülmektedir. Bu durum, farklı dosyalara ait sanıkların ve müdafilerin duruşmaya katılabilmek için aynı saatlerde adliyede bulunmalarına yol açmaktadır. Uygulamada bu sorunun temelinde, hâkimlerin makul sürede yargılanma hakkını gözetme çabası ve yargılamaların mümkün olan en kısa sürede sonuçlandırılması isteği bulunmaktadır. Ancak makul sürede yargılanma hakkı; her ne kadar adil yargılanma hakkının ayrılmaz bir unsuru olsa da, diğer temel güvencelerin göz ardı edilmesini meşrulaştıran bir gerekçe olarak kullanılamaz. Bir güne çok sayıda duruşma sığdırılması, sanık ve müdafilerin adliyede uzun süreler beklemesine neden olmakta; bu durum, savunmanın hazırlanması ve sunulması bakımından ciddi bir zaman baskısı yaratmaktadır. Sanıkların

adliye koridorlarında geçirdikleri sürenin uzaması, savunma sırasında hissedilen stres, kaygı ve korku duygularını da artırmaktadır. Öte yandan, hâkimin de bir insan olduğu gerçeği göz önünde bulundurulduğunda, aynı gün içinde çok sayıda dosyaya bakmak zorunda kalmasının, ceza muhakemesinin temel amacı olan maddi gerçeğe ulaşmayı güçleştirdiği açıktır. Yargılamaların hızlandırılması adına maddi gerçeğin ortaya çıkarılmasının tehlikeye atılması ise kabul edilebilir değildir. Bu itibarla, duruşmaların birbirine çok yakın saatlere planlanması; İHAS m.6/f.3'te güvence altına alınan savunma hakkı ile aynı maddenin 1. fıkrasında düzenlenen hakkaniyete uygun yargılanma hakkıyla bağdaşmamaktadır. Yargı mercilerinin karşı karşıya olduğu iş yükü, bu haklara gösterilmesi gereken özen ve dikkatin azaltılmasına gerekçe teşkil etmemelidir. Kanaatimizce sanık ve müdafinin duruşma için bir saatten fazla beklemek zorunda kalması, adil yargılanma hakkının zedelenme riskinin ciddi biçimde arttığı bir eşik olarak değerlendirilmelidir. Bu nedenle hâkimlerin, duruşma saatlerini belirlerken dosyadaki sanık sayısını, isnat edilen suçun niteliğini ve ağırlığını, tanık sayısını ve benzeri hususları dikkate alarak makul duruşma aralıkları oluşturması gerekir. Gerektiğinde ek duruşma yapılmalı; gereksiz ertelemelerden de kaçınılmalıdır.

Üçüncüsü; hâkimin son duruşmadan (karar duruşmasından) önceki bir zaman diliminde karar metnini (hükmü) hazırlamış olmasıdır. Uygulamada sıklıkla yaşanan bu durum, benzer şekilde yargıdaki yoğun iş yükünden kaynaklanır. Karar metinlerinin önceden hazırlanması ve duruşma sırasına göre karar metinlerinin *kopyala yapıştır* yapılmak suretiyle duruşma zaptına yerleştirilmesi; son duruşmada ileri sürülen delillerin, sanığın son sözünün veya yargılamanın seyrini etkileyebilecek diğer hususların yeterince dikkate alınmaması riskini doğurabilmektedir. Hâkim tarafından yapılan bu eylem, İHAS m.6/f.2'de düzenlenen masumiyet karinesi ve İHAS m.6/f.1'de düzenlenen hâkimin tarafsızlığı ve hakkaniyetle yargılama çerçevesinde ele alınmalıdır. Hâkim sübjektif ve objektif olarak tarafsız olduğu, aksi ispat edilene kadar kabul edilir. Ayrıca hâkimin sırf önceden karar metnini hazırlaması, onun tarafı olarak hareket ettiği anlamına doğrudan gelmez. Zira o ana kadar elde edilene delillere göre bir değerlendirme yapar. Hâkimin tarafı olarak hareket etmesi; kişisel, siyasi, dini ve benzeri bir sebebe sahip olarak önceden sanığın suçlu olarak kabul edilmesi hâlinde mümkün olur. Ancak buna benzer hâller bulunması hâlinde hâkimin tarafsızlığından şüphe edilip CMK m.24 hükümlerine başvurulabilir. Hâkimin karar metnini önceden

hazırlaması, kanaatimizce masumiyet karinesinin ihlali olarak da kabul edilemez. Çünkü hâkim, son duruşmada yaşanacak gelişmelere göre kararını her zaman değiştirebilir. Ayrıca hâkimin karar metnini önceden hazırlaması ile hâkimin duruşma sonunda hükmünü vermesi arasında masumiyet karinesi bakımından bir fark oluşmayacaktır. Zira masumiyet karinesi, hükmün kesinleşmesine kadar devam eder. Hâkimin duruşmanın sonunda hükmü vermesiyle hükmün kesinleşme sürecinin adımı atılmış olacaktır.

Hâkimin yapmış olduğu kararı önceden yazma eylemi, adil yargılanma hakkının esasını oluşturan hakkaniyete uygun yargılanma hakkı çerçevesinde ele alınmalıdır. Günümüzdeki dosya sayılarının çok fazla olduğu dikkate alındığında mahkemelerin matbu duruşma zaptları ve metinleri kullanmalarında bir sorun görmüyoruz. Çünkü matbu metinler kural olarak duruşmasının esasını etkilememektedir. Fakat sanığın cezasını az-çok veya leh-aleyhe etkileyecek metinlerin önceden hazırlanmış olması hakkaniyetle yargılanma hakkına uygun olmayabilir. Örneğin; duruşma zaptında *“sanık, dedi, beraatimi istiyorum aksi kanaatteyseniz lehe hükümlerin uygulanmasını istiyorum dedi, vb.”* ifade yer alabilir. Suç işlediği iddiasıyla yargılanan sanığın beraatini istemesi hayatın olağan akışına uygundur. Dolayısıyla bu ibarenin önceden duruşma zaptında yer alması hakkaniyetle yargılamaya hâlel getirmeyecektir.

Önem arz eden husus duruşmanın sona ermesinden sonra açıklanacak hükmün önceden verilmiş olmasıdır. Hâkimin dosyayı önceden incelenmesi hem gerekli hem faydalıdır. Önceden incelenmeyen bir dosyanın duruşma sırasında incelenmesi maddi ve şekli hatalara yol açabilir. Bu incelemeyi yaparken hâkimin bir kanaate ulaşması da doğaldır. Fakat bunun önceden karar metni olarak yazılması, hâkimin ön yargısını oluşturur. Hâkimin kendi ön yargısına karşı da hakkaniyetli bir yargılama yürütmesi gerektiğini ifade etmemiz gerekir. Şayet hâkim, duruşmada kullanmak ve duruşmayı sona erdirmek üzere kanaatini yazılı hâlde getirmişse son duruşmada ne olursa olsun hâkimin kanaati kolaylıkla değişmeyecektir. Bu durumda hâkimin kararını değiştirme eğilimi, pek karşılaşılabilecek bir durum değildir. Özellikle ağır ceza mahkemesinin görev alanına girmeyen bir suç bakımından hâkimin kararını değiştirme ihtimali daha da azalacaktır. Zira hükmedilecek cezanın kesinleşmesinin ardından sanığın bu cezayı ceza infaz kurumunda çekmesi ihtimali oldukça düşüktür. Böylelikle hem son duruşma hem de sanığın son sözünün önemi kalmayacak ve duruşma öncesi hüküm çoktan verilmiş olacaktır.

Ayrıca hâkimlerin karar metinlerini önceden hazırladığını bilen sanıklar bakımından da etkin bir savunma hakkının varlığından bahsetmek de mümkün olmayabilir. Zira sanık, nasıl bir savunmada bulunursa bulunsun yüksek ihtimalle kendisi aleyhine bir mahkûmiyet kurulmuş olduğunu ve bunun değişmeyeceğini düşünebilir. Hatta böyle bir durumda sanığın CMK m. 24 uyarınca hâkimin reddini talep etmesi dâhi mümkündür. Çünkü hangi savunma yapılırsa yapılsın, hâkimin önceden vermiş olduğu kararın tek bir kelimesinin bile değiştirilmemesi, hâkimin tarafsızlığına ilişkin bir şüphe doğuran neden olarak değerlendirilebilir. Sonuç olarak her ne kadar yargıdaki yoğun iş yükü; hâkimleri karar metnini önceden hazırlamaya sebep olsa da bu iş yükü, adaletin özü ve hakkaniyetin gereğinden taviz verilmesi için geçerli bir sebep değildir. Zira kişilerin temel hak ve hürriyetlerine en yoğun müdahalede bulunan alan olan ceza hukukunda, en ufak bir dikkatsizlik ve hatanın yaşanmaması gerekir. Aksi takdirde telafisi mümkün olmayan veya mümkün olmakla birlikte oldukça güç olan sonuçlar ortaya çıkabilir. Bundan dolayı hâkimlerin karar vermeden önce sanığın son sözünü dinlemesi sadece hukuken değil, vicdanen de zorunludur. Ayrıca CMK m.223/f.1/c.1 düzenlemesi çerçevesinde yaptığımız lafzi yorum doğrultusunda da hâkimin hükmü, duruşma sona erdikten sonra *vermesi (kurması)* gerektiği görülecektir. Hâkimin karar metnini önceden hazırlaması, kanaatimizce adil yargılanma hakkının özü olan hakkaniyetle yargılanma hakkının ihlali olarak karşımıza çıkar. Ancak özellikle vurgulanmalıdır ki, hâkimin dosyayı duruşma öncesinde inceleyerek bir kanaat edinmesi ile bu kanaati duruşmada esas almak üzere önceden yazılı hâle getirmesi aynı nitelikte eylemler değildir. İlk durumda, hakkaniyete uygun yargılanma ilkesine hizmet edilirken; ikinci durumda bu ilke ile bağdaşmayan bir sonuç ortaya çıkmaktadır.

Sonuç olarak ceza muhakemesi hukukunda yaşanan ve HSK tarafından da tespit edilen bazı uygulamalar, adil yargılanma hakkı temelinde birtakım hakları ihlal edebilir. Yargı ve kollukta iş yükü ne kadar yoğun olursa olsun, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve ilgili diğer düzenlemelerde yer alan haklar göz ardı edilemez. Ceza yargılamaları oldukça dikkatli yürütülmeli ve şüpheli ile sanığın haklarına riayet edilmelidir. Şüpheli ve sanığın, devlet karşısında son derece zayıf olduğu dikkate alındığında bu hakların aslında silahların eşitliğini sağlaması açısından önem arz ettiği görülecektir. Şüpheli veya sanığa haklarının açıklanmaması, duruşmaların yakın saatlere planlanması sonucu hem sanık hem

müdafinin olumsuz etkilenmesi, karar metninin önceden hazırlanması uygulamalarının adil yargılanma hakkına aykırı olduğu vurgulanmalıdır.

KAYNAKÇA

- AKBULUT**, Olgun: “Adil Yargılanma Hakkı (AİHS m. 6)”, Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 1, S. 1, 2002, s. 175-207.
- AKSOY İPEKÇİOĞLU**, Pervin: “Gözetiminde Alınan İfadenin Önem ve Delil Değeri”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 57, S. 3, 2008, s. 51-82.
- AKTEPE ARTIK**, Sezin, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Türk Medeni Usul Hukuku Açısından Adil Yargılanma Hakkı, Yayımlanmış Doktora Tezi, İstanbul, Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.
- AKTEPE ARTIK**, Sezin: Medeni Usul Hukukunda Adil Yargılanma Hakkı, 1. Baskı, Ankara 2014.
- AKYAZAN**, Ahmet Emrah: “Miranda Hakları (Miranda v. Arizona 1966)” Türkiye Barolar Birliği Dergisi, C. 20, S. 71, 2007, s. 339-354.
- ANAYURT**, Ömer: Anayasa Hukuku (Temel Hukuk Dizisi), 5. Baskı, Ankara 2024.
- APIŞ**, Özge: “Güncel Yargı Kararları ve Yasa Değişiklikleri Işığında İfade Alma ve Sorgu Sırasında Şüpheli/Sanığın Hakları”, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, C. 25, S. 1, 2019, s. 53-85.
- ARICAN**, Mehmet: “Ceza Muhakemesi Hukukunda İfade Alma ve Sorgu”, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 17, S. 1, 2009, s. 43-66.
- ARIK**, Kemal Fikret: “İnsan Haklarının Milletlerarası Korunması (Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde) (Milletlerarası Korunma)”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, C. 15, S. 4, 1960, s. 113-150.
- ARIK**, Kemal Fikret: “Türk Hâkimi ve İnsan Hakları Sözleşmesi (İnsan Hakları Sözleşmesi)”, Adalet Dergisi, C. 53, S. 2, 1962, s. 109-127.

- AVCI, Mustafa:** “Sanığın Kolluk Tarafından Sorgulanmasında İnsan Hakları Bakımından Hakim Olan İlkeler”, Eskişehir Barosu Dergisi, S. 1, 2003, s. 57-60.
- BARKHUYSEN, Tom/ van EMMERİK, Michiel:** “Rechtsbescherming tegen de overheid en het EVRM”, Tijdschrift Voor Milieuschade En Aansprakelijkheidsrecht, C. 20, S. 4, 2006, s. 130-142.
- BOGGS, Danny Julian:** “The Right to a Fair Trial”, The University of Chicago Legal Forum, C. 1998, S. 1, 1998, s. 1-24.
- ÇETİN, Beytullah:** Savunma Hakkının Kısıtlanması, 1. Baskı, Ankara 2018.
- DEMİRBAŞ, Timur:** Soruşturma Evresinde Şüphelinin İfadesinin Alınması, 7. Baskı, Ankara 2024.
- DUTERTRE, Gilles:** Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarından Örnekler, 1. Baskı, Strazburg 2003.
- DÜLGER, Murat Volkan/TAŞKIN, Şaban Cankat:** Ceza Muhakemesi Hukuku, 2. Baskı, Ankara 2024.
- DÜLGER, Murat Volkan:** Ceza Muhakemesi Hukukunda Dışlama Kuralı ve Hukuka Aykırı Delillerin Uzak Etkisi (Zehirli Ağacın Meyvesi Öğretisi), 1. Baskı, Ankara 2014.
- ERCAN, Mehmet Sercan:** “Kovuşturma Evresinde Sanığın Hakları”, İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 6, S. 1, 2019, s. 181-197.
- GÖKCEN, Ahmet:** “Ceza Muhakemesinde Son Karar (Hüküm) Devresi”, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 6, S. 2, 2024, s. 1146-1175.
- GÖLCÜKLÜ, Feyyaz:** “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde "Adil Yargılama", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, C. 49, S. 1, 1994, s. 199-234.
- GÖZLER, Kemal:** Anayasa Hukukunun Genel Esasları, 11. Baskı, Bursa 2019.

GÖZÜBÜYÜK, Abdullah Pulat: “Avrupa İnsan Hakları Divanı”, Adalet Dergisi, C. 53, S. 3-4, 1962, s. 240-242.

GÜNAY, Erhan: Savunma Hakkının Kısıtlanması, 3. Baskı, Ankara 2016.

Hâkimler ve Savcılar Kurulu 2024 Yılı Faaliyet Raporu (<http://hsk.gov.tr/Eklentiler/1803202511582024-yili-faaliyet-raporu-pdf.pdf> Erişim Tarihi: 02.04.2025).

HARRİS, David: “The Right to a Fair Trial in Criminal Proceedings as a Human Right”, The International and Comparative Law Quarterly, C. 16, S. 2, 1967, s. 352-378.

HAYDAR, Nuran: Susma Hakkı, 1. Baskı, Ankara 2019.

<https://sozluk.gov.tr/>

<https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/annual-report-2024-eng>

https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc036/kanuntbmmc036/kanuntbmmc03606366.pdf

İNCE TUNÇER, Asuman: “Susma Hakkı Bağlamında Birtakım Ceza Muhakemesi İşlemlerinin Değerlendirilmesi”, Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 4, S. 2, 2018, s. 355-379.

İNCEOĞLU, Sibel: İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılama Hakkı, 4. Baskı, İstanbul 2022.

İNCEOĞLU, Sibel: Yargıcın Davranış İlkeleri, 1. Baskı, İstanbul 2008.

JULİCHER, Manon: “Het Recht op een Eerlijk Proces in het Evrm, het Handvest en... de Grondwet!”, Tijdschrift voor Constitutioneel Recht”, C. 2018, S. 1, 2018, s. 36-57.

KARAKEHYA, Hakan: “Ceza Muhakemesinde Hakkaniyete Uygun Yargılanma Hakkına İlişkin Esaslar” (Hakkaniyet), Ombudsman Akademik, S. 1, 2014, s. 83-97.

KARAKEHYA, Hakan: “Ceza Muhakemesinde Sanığın Meramını Anlatabilme Hakkının Unsurları (Meramını Anlatabilme)”, Ceza Hukuku ve Kriminoloji Dergisi, C. 3, Sayı: 2, 2015, s. 199-226.

- KARAKEHYA**, Hakan: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. Maddesi (Adil Yargılanma Hakkı) Bağlamında Ceza Muhakemesinde Duruşma (Duruşma), 1. Baskı, Ankara 2008.
- KARAKEHYA**, Hakan: Ceza Muhakemesi Hukuku (Muhakeme), 6. Baskı, Ankara 2024.
- KAYAER**, Nebahat: Ceza Muhakemesinde Hukuka Aykırı Delilin Değeri, 1. Baskı, Ankara 2024.
- KAZAKER**, Gözde : "Sanığın Son Söz Hakkına İlişkin Bir Yargıtay Ceza Genel Kurulu Kararı Üzerine Düşünceler", Çukurova Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 4, S. 7, 2017, s. 53-73.
- KILINÇ**, Bahadır: "A Trial to understand the Concept of Fair Trial", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S. 35, 2016, s. 315-324.
- KOC AOĞLU**, Serhat Sinan: "Susma Hakkı", Ankara Barosu Dergisi, S. 1, 2011, s. 29-58.
- KOÇ**, Coşkun: "Adil Yargılanma Hakkının Bir Unsuru Olarak Sanığın Duruşmada Hazır Bulunma Hakkı", Antalya Bilim Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 9, S. 18, 2021, s. 407-429.
- KOPARAN**, Reşat: "Adil Yargılanma Hakkı", Bursa Barosu Dergisi, C. 27, S. 73, 2003, s. 27-35.
- KÖROĞLU**, Saim: Ceza Yargılamasında Duruşma Süreci, 2. Baskı, Ankara 2025.
- ÖZBEK**, Veli Özer/**DOĞAN**, Koray/**BACA KSIZ**, Pınar: Ceza Muhakemesi Hukuku, 17. Baskı, Ankara 2024.
- ÖZTÜRK**, Bahri: Nazari ve Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku, 18. Baskı, Ankara 2024.
- PEKCANITEZ**, Hakan: "Medeni Yargıda Adil Yargılama", İzmir Barosu Dergisi, S. 2, 1997, s. 35-55.
- POLAT**, Kaan: "Türk Ceza Kanunu m. 61 Açısından Cezanın Belirlenmesi", Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 6, S. 1, 2024, s. 569-629.

POWELL, Lewis Franklin: “The Right to a Fair Trial”, American Bar Association Journal, C. 51, S. 6, 1965, s. 534-538.

SCHAUER, Frederick: “The Miranda Warning”, Washington Law Review, C. 88, S. 1, 2013, s. 155-170.

SCHROEDER, Friedrich Christian/**YENİSEY**, Feridun/**PEUKERT**, Wolfgang: Ceza Muhakemesinde ‘Fair Trial’ İlkesi, 1. Baskı, İstanbul 1999.

SIRMA, Özge: “Ceza Muhakemesi Hukukunda Adil Yargılanma Hakkı”, İstanbul Kültür Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 7, S. 1, 2008, s. 93-111.

SUNGURTEKİN ÖZKAN, Meral/**AYKUTALP**, Aslı: Yargı Örgütü Hukuku, 2. Baskı, Ankara 2024.

ŞAHİN, Cumhur/**GÖKTÜRK**, Neslihan: Ceza Muhakemesi Hukuku, 15. Baskı, Ankara 2024.

ŞEN, Ersan: Şüpheliyi Nitelikli Aydınlatma Yükümlülüğü, 2015 (<https://www.haber7.com/yazarlar/prof-dr-ersan-sen/1670152-supheliyi-nitelikli-aydinlatma-yukumlulugu> Erişim Tarihi: 05.04.2025).

TANER, Fahri Gökçen: Ceza Muhakemesi Hukukunda Adil Yargılanma Hakkı Bağlamında Çelişme ve Silahların Eşitliği İlkesi, 2. Baskı, Ankara 2021.

TAŞKIN, Şaban Cankat: Ceza Muhakemesi Hukukunda Adil Yargılanma Hakkı Çerçevesinde Şüpheli ve Sanığın Susma Hakkı, 1. Baskı, Ankara 2024.

TELEKİ, Cristina: Due Process and Fair Trial in EU Competition Law, 1. Baskı, Leiden 2021.

TOPUZ, Gökçen/**KONAN**, Belkis: “Geçmişten Günümüze Türk Hukukunda Hâkimin Tarafsızlığı”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 66, S. 4, 2017, s. 763-794.

Türkiye İstatistik Kurumu Veri Portalı (<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuclari-2024-53783> Erişim Tarihi: 02.04.2025).

- van DİJK**, Pieter/**VİERİNG**, Marc: “Right to a Fair and Public Hearing”, “Theory and Practice of the European Convention on Human Rights”, Antwerpen-Oxford 2006, s. 511-650.
- VİERİNG**, Marc Leonard Wilhelmus Maria: Het Toepassingsgebied van artikel 6 EVRM, 1. Baskı, Zwolle 1994.
- YENİSEY**, Feridun/**NUHOĞLU**, Ayşe: Ceza Muhakemesi Hukuku, 12. Baskı, Ankara 2024.
- YILDIRIM**, Akif: “Anayasa Mahkemesi Uygulamasında Masumiyet Karinesi”, Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi, S. 9, 2017, s. 491-517.
- ZOĞLAR**, Burcu: Ceza Muhakemesi Hukukunda İspat Bakımından İfade ve Sorgu, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.